

אחדות

XXVII. ÉVFOLYAM, 96. SZÁM • 2017. JÚNIUS • 500 Ft
5777. SZIVÁN • סיון תשע"ז • ב"ה

egység

ירחון יהדות הונגריה

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA • EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI ISRAELITA HITKÖZSÉG

1945 TEMETNI JÖTTEK

**KÓSERSÁG
ITTHON
ÉS EURÓPÁBAN**

**ROHONCI
MUNKASZOLGÁLATOSOK**

Megkerültek Batthyány Margit áldozatai

KEDVES OLVASÓ!

Aki először látogat az otthonunkba, elsőként szinte mindig a konyhát szeretné megnézni. Vagy azért, mert még nem látott kóser konyhát, vagy azért, mert már látott és kíváncsi a mi megoldásainkra (vagy azért, hogy kunyeráljon egy kis kóstolót a vacsorából... és hát a legjobb buli ugye mindig a konyhában van.) Minden szerénytelenség nélkül állíthatom, hogy a konyhánk mind kósersági, mind felhasználói szempontból igazán jól funkcionál – bár sajnos saját magát nem tudja felmosni.

Egy kóser konyhát kialakítani kihívás, még akkor is, ha valami csoda folytán igazán nagy helyiség áll a rendelkezésünkre. Hát még akkor, ha mondjuk egy panel rossz beosztású konyhacskájában kell működnünk. Azonban ettől a kihívástól nem szabad megrettenni, a kihívás jó, izgalmas, kreativitásra és tanulásra sarkall, ami felfrissíti az esetleg punnyadásnak indult agysejtjeinket. Érdekes a konyhatervező algoritmusok, az asztalos, az anyukánk és a szomszéd néni mellett egy rabbi tanácsát is kikérni, mert könnyen lehet, hogy olyan megoldási javaslatai lesznek a kósersági buktatók megoldására, amire soha nem is gondoltunk volna.

Ha pedig már van egy kóser konyhánk, megfelelő számú mosogatóval, szekrénnel és más egyebekkel felszerelve, akkor érdemes kóser ételt is vásárolni bele, különben eltréfizzük és kárba vész a sok kreatív munkánk. Azt gondolhatnánk, mi sem egyszerűbb, keresünk egy szimpatikus kóser boltot és bevásárolunk ízlésünknek megfelelően. Csakhogy ez nem ilyen egyszerű. A kóserság mára komoly iparággá fejlődött, és mi dönthetünk, milyen értelmezések mentén szeretnénk betartani a tórai szabályokat, mi a számunkra ideális szint, melyik rabbi engedélyét fogadjuk el, és melyikét nem és így tovább. *Glatt, mehadrin, cháláv jisráél, cháláv ákum, bádác, rábanut* – megannyi szakkifejezés, amit szerencsére ma már a budapesti vásárlóknak is meg kell tanulniuk. Hiszen egyre több kóser élelmiszerből válogathatunk – többek között köszönhetően az újság chavi számában megszólalók kemény munkájának.

Aki először találkozik a kóser étkezés szabályaival és egy kóser konyhával, az sokszor megretten. Tilalmak erdejét látja, megoldhatatlan feladatok sorát. Pedig egy kóser konyha tulajdonképpen ugyanolyan, mint egy nem kóser – arra szolgál, hogy jóféle ételek készüljenek benne. Amikor kóser ételt főzünk, nem a tilalmakra gondolunk, hanem arra, hogy a fogásokkal nem csak a testünket, de a lelkünket is tápláljuk. A világ egyik legalapvetőbb tevékenységét, az evést emeljük a szentség szintjére.

Steiner Zsófia
főszerkesztő

Fizessen elő most a mellékelt megrendőlszelvényen vagy a
www.fizetes.zsido.com
oldalon a 2017-es évre, és három számot ingyen postázunk önnek.

Újságunk korábbi lapszámait a
www.zsido.com/egység
oldalon találja meg elektronikus formában.

További információért hívja
a **06 1 2680183**-as telefonszámot.

BORÍTÓ

Részlet az 1945 című filmből

Fotó: Katapult film / Szilágyi Lenke

egység MAGAZIN

Kiadja a Chábád Lubavits –
Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
Achdut magazine is published
by Chabad-Lubavitch
The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károlyi krt. 20.
Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
E-mail: egyseg@zsido.com
Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:
Oberlander Bárucl rabbi

FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia

ROVATVEZETŐK: Dénes Anna,
Fuchs Jehosua, Golubovics Martina

OLVASÓSZERKESZTŐ: Dallos Katalin

TERVEZŐ-SZERKESZTŐ: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomtatott)
ISSN 1588-3223 (on-line)

A kiadvány szent szövegek részleteit
és magyarázatait tartalmazza.
Kérjük, ne dobja el!

KÓSER BIZNISZ MAGYARORSZÁGON

„A kóser élelmiszerek fogyasztása nem
csak a különösen szigorú hívekre jellemző,
keveseket érintő rétegigény, hanem a zsidó
létezés alapjait érintő követelmény.”

18. oldal

ROHONC: ELŐBUKKANT TÖMEGSÍR

Egy áldozat fia találta meg a tömegsírt.
„Ez a kisváros nagyon kicsi ahhoz,
hogy e történet ne jusson el mindenkihez.
És Rohonc évtizedekig hallgatott.”

SMÚZ

- 21 A szerkesztő levele
A legjobb buli mindig
a konyhában van
- 41 Hírek

REBBE

- 51 „Óvakodtam a katonai
kifejezések használatától”

HOHMECOLÓ

- 61 Nem csalás, nem kábítás
Miért akarják betiltani
a kóser vágást?
- 81 Kóser biznisz
Magyarországon

JIDDISKÁJT

- 121 Iparosított kóseriség
Háláchikus kérdések
a kóser élelmiszeriparban
Oberlander Bárucl rabbi írása
- 161 Hol van a Szináj-hegy?
Hurwitz Sholom
rabbi írása

8. oldal

32. oldal

1945: TEMETNI JÖTTEK

„A vidéki zsidóság elárulása
és kifosztása úgy tűnt el
a múlt ködében, mintha soha
nem került volna rá sor.”

KILE

- 181 Rohonc: előbukkant a tömegsír
- 221 Zsidók Pozsonyban
„Új korszak kezdődött,
amelyben végre büszkén lehet
zsidóként élni”
- 241 Zsidók Komáromban
„Van még tartalék”
Polgármesteri díjjal tüntették ki
a komáromi zsidó élet szervezőit
- 241 Budapest anno
Zsidó jötevők és nem-zsidó
rászorulók a 19. századi
Budapesten
- 281 Civot Hásém Magyarországon

MISPÓHE

- 291 A legkelendőbb áru – mese
- 301 Kenyerünk java
A kenyérsütés története

ÉCESZGÉBER

- 321 1945: Temetni jöttek
Ónody-Molnár Dóra írása
- 341 Rejtvény

ELHUNYT EFRÁJIM FISHEL HERSKOWITZ RABBI

A „Reb Fishele”-ként ismert munkácsi születésű rabbi a háború előtti magyarországi rabbinemzedék egyik utolsó tagja volt. Kiemelkedő szellemi képessége mellett kitartása és szorgalma is példaértékű volt, még szombatonként is legalább tíz órát tanult. Nagy tudása ellenére mindig rendkívül szerényen viselkedett.

Évtizedekig szolgált vallási bírónak a brooklyni klausenbergi (kolozsvári) haszid közösségben. A világ egyik legnagyobb rabbinikus szaktekintélyeként tartották számon, döntvényei a zsidó élet minden területét átfogták. A háború után Nyíregyházán volt rabbi.

Az auschwitz-i táborból felszabadulva számos fontos háláchikus döntést kellett meghoznia, elsősorban az *agunák* ügyében. A 2001-es, World Trade Center elleni merényletet követően ismét a tárgykörben vették igénybe tudását. A 94 éves korban elhunyt rabbi koporsóját Izraelbe szállították és Netánján helyezték örök nyugalomra.

ORSZÁGOS SZINTEN IS JÓL TELJESÍTENEK A BÉT MENÁCHEM DIÁKJAI

Az Országos kompetenciamérés (OKÉV) során a 6. és 10. évfolyamon tanulók szövegértési képességét és matematikai eszköztudását mérik fel az ország összes iskolájában. A felmérés lehetőséget ad az iskolák összehasonlítására is.

A nemrég nyilvánosságra hozott eredmények alapján 2016-ban a Bét Menáchem Általános Iskola 6. és 8. osztályos tanulói az országos átlagnál jobban teljesítettek. „Matematikából mindenki a 4-6. szintű (64-92%), szövegértésből 4-5. szintű (64-78%) eredményt ért el.” – tudtuk meg *Farkas Krisztina* igazgatóhelyettestől. „A korábbi felmérések hasonlóan jó eredményt hoztak, két évvel ezelőtt is országos átlagon felül produkáltak diákjaink. Matematikából 4-6. szinten (62-82%), szövegértésből 4-7. szinten (62-89%) teljesítettek. Reméljük, hogy az idén is hasonló eredményekkel végeznek tanulónk.”

ADOMÁNYBOLTOT NYITOTT A CEDEK

A CEDEK EMIH Izraelita Szeretetszolgálat szociális áruházat nyitott Budapesten. Köves Slomó rabbi a megnyitón arról beszélt, hogy az EMIH a karitatív munka során a segítségnyújtás mellett a közösségépítést is fontosnak tartja. Ebben a boltban pedig közösséggé válhatnak az adakozók és a rászoruló. Az átadón részt vett *Soltész Miklós* egyházi, nemzetiségi és civil társadalmi kapcsolatokért felelős államtitkár, a Karitatív Tanács elnöke és *Sára Botond*, Józsefváros alpolgármestere is.

Az üzletben minden jelképes összegért lesz megvásárolható. A bevételt jótékony célra fordítják. Az adománybolt hétfőtől csütörtökig 10 és 18, pénteken 10 és 14 óra között tart nyitva a Baross utca 61. szám alatt (bejárat a Vajdahunyad utca felől).

A CSEH PARLAMENT ELISMERTE IZRAEL FŐVÁROSÁKÉNT JERUZSÁLEMET

Csehország parlamenti képviselői határozatban szólították fel országuk kormányát arra, hogy ismerje el Izrael egységes fővárosának Jeruzsálemet és ne támogassa az UNESCO-t, ha továbbra is támadásokat intéz a zsidó állammal szemben.

Az Izrael-barát szöveget Jeruzsálem újraegyesítésének 50. évfordulóján, magas támogatottság mellett fogadták el a cseh törvényhozók. A határozatban elítélték az UNESCO lépéseit is, melyekkel a nemzetközi szervezet a zsidóság Jeruzsálemhez fűződő kapcsolatait próbálta meg tagadni a közelmúltban.

Jana Cernochova parlamenti képviselő az „egyetlen lehetséges szankciónak” nevezte az UNESCO anyagi támogatásának befagyasztását. A cseh parlament lépését Benjamin Netanjahu izraeli miniszterelnök is megköszönte. „Ez egy helyes, méltó és bátor döntés, amelyet másoknak is követniük kellene”

„ÓVAKODTAM A KATONAI KIFEJEZÉSEK HASZNÁLATÁTÓL”

Mit felelt a Rebbe egy angliai pedagógus kérdésére, aki a Civot Hásém, „Isten Serege” elnevezésű oktatási program „militáns stílusáról” kérdezte?

Egy zsidó nevelési szakember, rabbi McQueens, aki nem volt tagja a lubavicsi haszid mozgalomnak, 1981. január 21-én levelet írt a Rebbének, amiben rácsodálkozott a Rebbe Civot Hásémmel kapcsolatos „militáns hozzáállására”. A levélben szembeállítja egymással a Tórát, ami az „Élet Tórája” (*torát chájim*) nevet viseli, a katonaság harcászati doktrínájával, melynek célja a háború és az öldöklés. A Rebbe egy magával ragadó levélben válaszolt neki:

„A Civot Hásém szervezet a Tórát és a micvákat hozza közelebb a zsidó gyermekekhez, ezért szükségtelen mondani, hogy a legkomolyabb megfontolással fektették le az alapjait.

„Először is, a „Civot Hásém” (Isten serege) nem egy modern kifejezés, a zsidók Egyiptomból való megváltásának leírásában szerepel a Tórában. Világos, hogy a kontextus, amiben megjelenik, nem a test-test elleni küzdelemmel kapcsolatos. Az a mondanivalója, hogy az a „sereg”, amely eladdig a fáraó rabszolgáiból állt, felszabadulván „Isten seregévé” vált, abból a célból, hogy attól kezdve őt és csakis őt szolgálják.

A Tóra nem dicsőíti a küzdelmet, a háborúskodást és egyéb efféle kifejezést, hanem éppenséggel „útjai a kelem útjai és minden ösvénye béke”. Bölcsseink szerint a Tóra azért adatott, hogy békét hozzon a világra, a béke pedig „az áldás tartóedénye”.

A szervezet megalapításakor óvakodtam a katonai kifejezések használatától, kivéve a Tóra szellemének megfelelő szavakat. Az ön által idézett „kémkedés” szó például nem szerepel a szókincsünkben.

A kérdés inkább ez: ha valaki számára a „Civot Hásém” kifejezés a harccal és a háborúskodással kapcsolódik össze, mi az oka, hogy éppen erre asszociál? Mi lehet az oka, hogy a többféle lehetőség közül épp erre az lehetőségre esett a választása?

Ez a kérdés elvezet bennünket a probléma gyökeréhez: mind az iskolában, mind az utcán, csak a büntetéstől való félelem az egyetlen visszatartó erő, az utóbbi években még ez is meggyengült.

Az amerikai gyerekek a szabadság és a függetlenség légkörében nevelkednek. Ebből következik az önbizalom és a saját bölcsességbe vetett hit, ami elvezet ahhoz, hogy vannak, akik úgy gondolják, hogy úszhatnak az árral szemben, kijátszhatják a rendőrséget, a jogi rendszert, stb.

Ezt a problémát a gyökerénél kell kezelni – az pedig a „kábalát ol” (a törvény ígájának magunkra vétele) hiánya. Sokat gondolkodtam afeletti erőfeszítéseimben, hogy módot találjak arra, hogy az amerikai gyerekeket rászoktassam a nagyobb tekintélynek való alávetettség elfogadására, szemben az általánosan elfogadott szellemmel, ami az iskolákban, az utcán, de még az otthonokban is uralkodik, ahol a szülők, akik nem akarnak törődni a gyerekekkel, inkább lemondtak a tekintélyükről és másokra ruházzák át a gyerekek nevelésének a feladatát.

Arra a következtetésre jutottam, hogy az egyetlen út, ami ennek a gondolkodásformának a megváltozásához vezethet csakis egy olyan rendszer lehet, ahol a fegyelmet és a parancsok végrehajtását a gyerekek magukhoz közelállónak érzik.

Ebből született meg a Civot Hásém terve, amely az első pillanattól kezdve nagy hatással volt a gyerekekre. Ösztönözte őket, hogy értelmes dolgokkal foglalkozzanak, és hassanak ők is más gyerekekre (a szeresd felebarátodat mint önmagadat szellemében) a mélyreható szeretet és a parancsteljesítés jegyében a Legfőbb Parancsnok iránt – ő Isten, a Seregek Ura.

Hozzátenném, hogy ez a helyes nevelési módszer az olyan gyerekek esetében is, akiknek természetes hajlamuk van a küzdelemre és a harcra, ily módon megfelelő mederbe terelvén a velük született hajlamot.

Ez pedig elvezet bennünket a következő pontig. Bár a Tórában a béke egy nagyon fontos kifejezés, ugyanakkor a világban folytonos harcot vívunk a *jécer haráival* (rossz ösztön). A *Zohár* azt írja, hogy a „*milchámá*” (háború) és a „*lechem*” (kenyér) szavaknak ugyanaz a szótöve, ezzel mutatva rá a folytonos harcra, ami az ember lelkében zajlik, hogy habzsoljon, mint egy állat, vagy emelkedjen magasabb szintre, megőrizve a test egészségét, hogy lehetővé váljék az istenszolgálat.

Ez az egyetlen háború, amit a Civot Hásém gyermekeinek meg kell vívniuk. A „csodafegyver” nem más, mint a szabat megtartása és a többi micva, ami a zsidó fennmaradás titka a nemzedékek során át.

A Civot Hásém sikere minden helyen, ahol megalkult – az USA-ban, Kanadában, Izraelben, és sok más helyen a világban – minden negatív következmény nélkül, önmagában bizonyíték arra, hogy a helyes úton járunk. Csak remélni tudom, hogy a Chábádon kívüli körök is magukévá teszik ezt a felfogást.”

NEM CSALÁS, NEM KÁBÍTÁS

MIÉRT AKARJÁK BETILTANI A KÓSER VÁGÁST?

Az elmúlt hetekben nagy vihart kavart, hogy Belgium egyes részein betiltották a kóser vágást. Bár az állatok védelmére hivatkoznak a döntéshozók, valójában más áll a háttérben.

MEGYERI ANDRÁS JONATÁN ÍRÁSA

Még azok is, akik vajmi keveset tudnak a zsidók rituális étkezési törvényeiről, hallottak már a kóseriség fogalmáról, azon belül is a kóser hús témaköréről. Lehet, hogy ennél többet nem tud a többség, mégis köztudott, hogy valamiért a kóser hús az amolyan „zsidós dolog”.

A zsidó étkezési szabályok a Tórából származnak és meglehetősen bonyolultak. A rituális szempontból tisztának minősülő (tehát kóser) állatokat is csak úgy ehetjük meg, ha azok megfelelő módon vannak levágva. A kóser vágás szabályainak egyik kulcseleme, hogy a levágásra kerülő állat, lett légyen az szárnyas vagy négy lábú, eszméletlenül kell legyen, azaz a világon napjainkban oly divatos vágás előtti kábítás szigorúan tilos.

ÁLLATOK JOGAI A ZSIDÓSÁGBAN

A kóser vágás egyike a leghumánusabb eljárásoknak, mely a lehető legkevesebb szenvedést okozza az állatnak. Erre szolgál a borotvaéles kés, illetve az a tény, hogy az állat nyaki ütőerét, nyelő- és légcsövét egyszerre, egyetlen mozdulattal metszik át. Ha nem így lenne, azaz a késen akár csak a legkisebb csorba megtalálható lenne, úgy a vágás már nem vágás, hanem az állat nyakának szinte elfűrészelése, amit a Tóra kifejezetten tilt, többek között éppen az állatnak okozott felesleges szenvedés miatt. Érdeemes megjegyezni, hogy talán kevesen tudják, hogy az állatkínzás, sőt, bármilyen előlénynek okozott felesle-

ges fájdalom kimerítheti a „*cáár bááléi chájim*” tiltó parancsolatát, így a zsidó hit, minden politikai és társadalmi mozgalmat megelőzve, az állatvédők oldalán áll.

Ugyanakkor, a megfelelő módon levágott állatot megenni vagy másként hasznossá tenni nemcsak szabad, de erősen javasolt is. Ennek megfelelően ügyelni kell rá, hogy a vonatkozó parancsolatokat és törvényeket betartva az állatok szolgáljanak bennünket, ne pedig mi őket.

Sajnos, a világ több országában, valószínűleg köszönhetően a fenti logika kifacsarásának, a kóser vágásra mint egyfajta primitív „törzsi” szokásra tekintenek, azt gondolva, hogy betiltásával az állatok jogait védik, mely nem csak tudatlanságra, de mérhetetlen cinizmusra is bizonyítékkal szolgál.

Természetesen itt, Európa szívében, nehezünkre esik elfelejteni azt a sajnálatos tényt is, hogy a náci ideológia térnyerésének kezdetén a kóser vágás betiltása (nagyjából a körülmételés betiltásával egyidőben) egyike volt az ordas eszmék elterjedésekor megkezdett szisztematikus zsidóellenességnek, bár a mai esetekben előfordulhat, hogy nem ilyen motiváció keresendő a háttérben.

Amennyiben pozitívan akarom a kérdést vizsgálni előfordulhat, hogy többek közt éppen a zsidó közösségekre esetlegesen veszélyt jelentő muszlim kisebbség a kedvét akarják elvenni az európai letelepedéstől. Mivel a halál vágás szintén tiltja a ká-

bítást, a rituális vágást egy kalap alatt kezelik, legyen az kóser vagy halál. Ennek az érvelésnek ellentmond az a tény, hogy a rituális vágások betiltásának kezdete sokkal korábbra nyúlik vissza, mintsem hogy a muszlim bevándorlók nagy számban jelentenek veszélyt az európai kultúrára.

Nézzük tehát végig mi is zajlik az egyes országokban!

BELGIUM

Az egyik legjelentősebb (vallásos) zsidó közösségnek otthont adó ország vallon területén idén alig néhány hete szavazott a tartományi parlament a rituális vágás betiltásáról, nem kis felháborodást kiváltva a zsidó (és egyébként a szintén jelentős muszlim) közösségek részéről.

Mose Kantor, az Európai Zsidó Parlament elnöke, sok más prominens zsidó vezetővel együtt tiltakozásának adott hangot, főként annak figyelembevételével, hogy itt tulajdonképpen a háború óta megszakítás nélkül él Európa egyik legnagyobb vallásos közössége.

Menachem Margolin rabbi, az Európai Zsidó Bizottság (EJA) elnöke ennél sarkosabban fogalmazott a Jerusalem Postnak adott interjújában 2017 márciusában. A döntéshozókat alulinformáltnak titulálta és felhívta a figyelmet arra, hogy a kóser vágás betiltása helyett – mely ténylegesen

Képeink a hamarosan megnyíló libavágóhídon készültek, Csengelén

maximum néhány századmásodperc szenvedést okoz az állatnak – inkább a mostoha állattartási körülményekre, az Európa-szerte elterjedt embertelen élőállat szállítási módszerekre és a nem-kóser vágóhidakon tapasztalható sorozatos jogsértésekre kellene energiákat fordítaniuk.

SVÁJC

A helyzet Belgiumhoz hasonló. Svájcban régi, prominens (és vallásos) zsidó közösség él, komoly zsidó intézményrendszerrel Európa közepén. A kóser vágást azonban még 1897-ben betiltották, sőt annak tilalmát az ország alkotmánya is tartalmazza. Természetesen ekkor még nem az állatok jogai, hanem az antiszemitizmus volt a fő motiváció a tiltás mögött, és bár számos kísérlet történt a szigorú rendelet megszüntetésére, eddig egyik sikertelen volt.

Egy 1978-ban kelt törvény megengegedi azonban a kóser (és egyébként a halal) hús importját, mely főként Francia- és Németországból származik, így a hús ára tulajdonképpen versenyképes.

Érdekes, hogy több kísérlet is történt az import betiltására is, azonban ezek eddig szerencsére nem hoztak eredményt.

HOLLANDIA

A komoly zsidó közösségnek otthont adó országban a 2010-ben tartott választásokon az Állatok Jogainak Pártja (PvdD) két képviselővel bejutott a Holland parlamentbe, ahol azonnal elkezdtek a rituális vágás elleni törvényjavaslat kidolgozását. Hosszú parlamenti viták után arra az eredményre jutottak, hogy a zsidó és muszlim közösségeknek egy évet adnak, hogy bizonyítsák, hogy a rituális (és kábítás nélküli) vágás nem okoz nagyobb fájdalmat az állatnak, mint a kábítás utáni kvázi szokványos vágás.

A híres Cornell Egyetem professzora, Dr. Joe Regenstein nevéhez fűződő jelentést hosszasan

tárgyalták. A végleges törvény akként szól, hogy a kóser vágás után az állatot – amennyiben még 40 másodpercig életjeleket mutat – elkábítják és ismét levágják (ez esetben természetesen az állat már nem lesz kóser).

LENGYELORSZÁG

Annak dacára, hogy a lengyelországi zsidó (és egyébként muszlim) közösségek relatív kicsik, nagy vihart kavart az a 2013-as kezdeményezés, mely betiltani volt hivatott a rituális vágást. A felháborodás oka főként abban keresendő, hogy az ország, magas színvonalú mezőgazdasága miatt több, mint félmilliárd eurós kóser és halal exportpiacot tudhatott magáénak. A javaslat gyakorlatilag megrogyasztotta volna a lengyel állattenyésztést és feldolgozóipart. Nem csoda, hogy hosszas viták után 2014 decemberében akként rendelkezett a lengyel alkotmánybíróság, hogy bár az állatok jogai fontosak, nem állnak az emberek szabad vallásgyakorlási jogai felett.

SVÉDORSZÁG

A kis lélekszámú zsidó közösségnek otthont adó skandináv országban a kábítás nélküli vágás a négylábúak esetében 1937 óta, a szárnyasok esetében 1989 óta tilos, így Svédországban nincs kóser vágás, a közösség szükségleteit importtal oldják meg.

NÉMETORSZÁG

Sok próbálkozás után a nagyszámú török és más muszlim közösségek és nem utolsósorban a növekvő zsidó lakosság, illetve vélhetően a kollektív történelmi lelkiismeret miatt Németország maximális toleranciával tekint a rituális vágásra. Ennek ellenére a zsidó közösség szükségleteit főként import hússal fedezik, de ennek inkább anyagi, mintsem törvényi oka van.

FRANCIAORSZÁG

Európa talán legnagyobb lélekszámú zsidó közösségének otthonában egy 2000 júniusában tárgyalt bírósági ügy folytán Franciaország csak különböző korlátozásokkal engedélyezi a kóser vágást. E korlátozás gyakorlati-

lag ellehetetlenítené az ún. glatt kóser (az a legmagasabb szintű kóser hús, mely esetén az állat tüdejét és más, gyakran betegségre utaló szervét a vágás után átvizsgálják és csak annak makulátlansága esetén nyilvánítják a levágott állatot kósernek) húspiacot, így sok fellebbezést követően – körületekkel ugyan – de lehetőség van a glatt kóser hús vágására is.

LETtorszÁG

Érdekes módon Lettországbán a kóser (és egyébként a halal) rituális vágás csak 2009 óta engedélyezett, főként gazdasági okokból. Innen származik ugyanis a Svédországban forgalmazott hal hús nagy része, mely igencsak jót tett a lett húsiparnak.

Európában tehát az uniós irányelvekhez képest, melyek alapján véve megengedőnek mondhatók, az egyes tagországok szigorításokkal élhetnek, mely bizonyára nem segíti, hogy a zsidó közösségek otthonosan érezzék magukat az Öreg Kontinensen. Hazánk egyelőre a lehetőséget látja a szabad rituális vágás gyakorlatában, hiszen mind a mezőgazdasági feltételek, mind a nagyszámú és vallási szokásaik gyakorlásában is növekvő zsidó közösség megléte miatt komoly gazdasági potenciállal bír. Szinte közhelyes volna azt mondani, hogy mindenki tud tenni azért, hogy a helyzet tovább javuljon, mondjuk mindjárt azzal, ha maga is kóserhús-fogyasztóvá válik. Erre mostanában minden lehetőség adott.

KÓSER BIZNISZ MAGYARORSZÁGON

Bár az avatatlan szemek előtt jobbra rejtve, a hazai kóser élelmiszerpiac komoly fejlődésen ment keresztül az elmúlt évek során. Ezt a folytonos, és nem csak a hagyományhű zsidók számára érdekes átalakulást jártuk körül. RÉTI JÁNOS ÍRÁSA

Alig tíz-tizenkét évvel ezelőtt, minden valamirevaló, a hazai zsidóság állapota, illetve jövője miatt aggodó beszélgetés egyik jellemző témája volt a hagyományos zsidó életmód tarthatatlansága miatti kesergés. Valóban, az egy-másfél évtizeddel korábbi állapotokra visszatekintve, nehéz lenne meggyökeresedett és a komolyan érdeklődők valamennyi igényét lefedő, mi több, megfizethető szolgáltatásokat nyújtó kóser infrastruktúrát az eszünkbe idézni.

A KÓSER ELLÁTÁS KIHÍVÁSAI

Márpedig a kósersági törvényeknek megfelelő élelmiszer-ellátás a zsidó élet egyik legfontosabb tartópillére – magyarázza kérdésünkre *Oberlander Nachman*, a Budapesti Ortodox Rabbínatus kósersági koordinátora. A zsidósághoz éppen csak közelítőkszáma talán kevésbé nyilvánvaló, hogy a hagyományokhoz ragaszkodó, azaz a Tórában lefektetett életvezetési szabályokat megtartó zsidóságnak a közösségi hitélet elsődleges terein kívül további, az étkezéshez kapcsolódó infrastrukturális feltételekre is szüksége van. A kóser, vagyis a vallási előírásokkal összhangban álló élelmiszerek fogyasztása ugyanis messze nem csupán a különösen szigorú hívekre jellemző, ezáltal viszonylagosan keveseket érintő rétegigény, hanem a zsidó létezés alapjait érintő, a Bibliában lefektetett követelmény. A zsidó étkezési törvények ráadásul a test étrendjének szabályozásán túl, a lélek épülését is szolgálják.

A kóserság rendelkezései teremtik meg tehát azt a szellemi emelkedettséget, amely a vallásosság életéhez szilárd alapot biztosít.

A LAKÁSBOLTÓL A KÓSER PIACIG

Még másfél évtizeddel ezelőtt is komoly gondot jelentett a kósersági szabályok következetes betartása hazánkban. A kóser alapanyagok és készételek beszerzése a határokon túlról nehézkes volt, az áruk pedig jócskán meghaladta egy átlagos háztartás fenntartásának megszokott kereteit.

A beletörődés nyugalmát a külföldről hazatérő *Oblath András* kavarta fel, aki saját és felesége spirituális kiteljesedésével párhuzamosan először a lakásán, majd egy Katona József utcai kis boltban, később a Dob utcában, a Gózsdu udvar bejárata mellett forgalmazott külföldről behozott kóser termékeket. Az idővel egyre ismertebb és népszerűbbé váló kereskedelem végül a Dohány utca 36-ban kötött ki.

Ezt az üzlethelyiséget vette át 2014-ben Győrfi László, aki Kóser Piac néven teljesen új szemléletet honosított meg a zsidónegyed szívében található üzletben. Az addigi, jórészt külföldi termékek behozatalára építő üzletpolitikát tudatosan igyekezett elérhető áru hazai termékek forgalmazásával kiegészíteni. Hamar szembesülnie kellett azonban azzal, hogy az igyekezetét legkevesebb két, egyaránt nehezen legyűrhető akadály hátráltatja.

„Az első, hogy nem, vagy csak nagyon nehezen voltak elérhetőek jó minőségű, magyar gyártású, alapvető élelmiszerek, amelyekkel ki lehetett volna váltani a körülményesen és igen drágán beszerezhető külföldi megfelelőiket.” – magyarázza Győrfi – „Talán ennél is nehezebben megoldható problémát jelent, hogy még ha vállalkozó kedvű szereplők piacra lépésével a helyzet változna is, miként lehet a korlátozott belföldi kereslet miatt a nagyüzemi termeléshez képest csekély mennyiségben előállított élelmiszert versenyképes áron tartani.” Ez ugyanis elengedhetetlen ahhoz, hogy a többségében vallástalan magyarországi zsidóságot, az összetett törvények aprólékos betartása nyomán csak magasabb költségen feldolgozható kóser élelmiszerek fogyasztására lehessen bírni.

Kovács Ávi több izraeli és európai kóserügyi szervezet képviselőjében mára szinte valamennyi szegmensét bejárta a kóser élelmiszer-iparnak, emellett saját kóser termékeket is előállít és forgalmaz. A londoni székhelyű Kedassia kóserügyi szervezet magyarországi képviselőjeként és koordinátoraként nagyjából egy tucatnyi gyárat felügyel. „A legtöbb cégnek kizárólagossága van a gyártásra, a terméket azonnal külföldre viszik, mert a külföldi disztribútorok nem tartják az itthoni piacot annyira érdekesnek, hogy megkeressék. Ezért sok termék kisebb európai boltokon vagy nagykeren keresztül kerül vissza Magyarországra, ami megnehezíti a boltoknak, hogy piacképes árat adjanak.”

KENYERET ÉS TEJET

A közgazdász végzettségű és kivitelező cégével 2010 óta párhuzamosan saját kóser pékséget is üzemeltető Győrfi László utólag kézenfekvőnek tűnő irányba lépett tovább. Úgy döntött, hogy az Oberlander Báruch rabbi támogatásával életre hívott Semes pékség termékei mellett belátható időn belül saját gyártású tejtermékeket is a polcokra helyez. A kóser gyártáshoz elengedhetetlen szemléletmód és kapcsolatrendszer ekkorra a rendelkezésére állt, hiszen az a minősítési folyamat, amely egy rabbinikus tekintélyek által elfogadott és felügyelt rendszer keretében a termék előállítását végigkíséri, már magától értetődő volt számára.

Az általa előállított tartós tej cháláv jiszráél minősítésű, azaz a fejestől kezdve kóserügyi ellenőrzés alatt áll. Ehhez persze a kívülállók számára elképzelhetetlen szigorúsággal szükséges megtervezni és felügyelni a gyártást, amely – mint a jelen esetben az Alföldi Tej Értékesítő és Beszerző Kft. üzemében – rendszerint sokmillió literes tejtermelő kapacitással bíró, alapvetően nem kóser tejtermékeket feldolgozó gyárakban kap helyet. „Először körültekintően meg kell vizsgálni, hogy az üzemben alkalmazott technológia megfelel-e a háláchikus, vagyis a zsidó jogban lefektetett előírásoknak. Ezt követően megoldást kell találni azokra a bonyolult, de a kóserügyi törvények miatt nagyon is lényegbevágó kérdésekre, amelyek törvényszerűen merülnek fel akkor, ha olyan eszközök igénybevételével (is) folyik a termelés, amelyeket egyébként nem kóser élelmiszerek előállítására is használnak.” – magyarázza Győrfi László.

A sajtok előállításakor például a *cháláv jiszráél* nyerstejből először ugyanilyen minősítésű nem nyers tej lesz, majd ebből készül el végül – adalékanyagok és kóser oltókultúra hozzáadásával – a késztermék. A prémium minőségű, kóser tejtermékek piaci megjelenését tovább nehezíti, hogy a nagy gyárak bizonyos

termelési volumen alatt ritkán csatlakoznak együttműködési kezdeményezésekhez. Ezzel együtt jelenleg is folynak tárgyalások kóser tejtermékek magyarországi gyártásáról, így a tervek szerint akár már a nem túl távoli jövőben a Kóser Piac polcaira kerülhetnek a jelenleg forgalmazott, külföldi aruk kiváltására alkalmas, jó minőségű, hazai készítmények.

KÓSER HÚSVÁGÁS

A kóser élelmiszeripar különleges igényeinek kielégítése a két fiatal vállalkozó, *Preisler Dániel* és *Klopfer Dávid* által alapított Kóser Hús gyártási helyszínein is magától értetődőnek számítanak. Mint ahogy az is, hogy az előállítási folyamat megszervezése és teljes körű felügyelete, például a zárt láncú kamerarendszer jelentősen bonyolítja, és persze drágítja a piacra jutást. Általánosan érvényes szabály, hogy minél jobban feldolgozott egy termék, annál nagyobb lesz az a különbség, amit a hasonló, nem kóser forrásból származó készítmények megszokott árán felül fizetni kell érte a boltokban – tudjuk meg Preiszlertől.

A Kóser Hús márkanév alatt kapható szárnyastermékek esetében szintén jelentősen növeli a költségeket, hogy amíg egy nagyüzemi keretek között működő, átlagos vágóhíd naponta akár 5000 csirkét is levág, addig a kóser vágóhídon alkalmanként maximum 1500-1600 állattal számolhatnak. Annak érdekében, hogy a kóser szárnyashús

HOL NYARALJUNK „KÓSERÜL”?

Lassan kitör az iskolákban a vakáció, és a családok nyaralni indulnak. Két különleges úti célt szeretnénk olvasóink figyelmébe ajánlani, ahol minden adott egy kóser nyaraláshoz.

MAZSÖK ÜDÜLŐ, BADACSONYTOMAJ

Ha vízparti nyaralásra vágyunk, akkor irány a Balaton. A Magyar Zsidó Örökség Közalapítvány gyönyörű, vízparti üdülőjében saját strand, úszómedence, igényesen kialakított bungalók és egy jól felszerelt kóser konyha várja az ide érkező csoportokat. Családi és közösségi nyaralásoknak, iskolai és más ifjúsági táboroknak egyaránt helyet ad az üdülő. Az ősfás park, a Balaton-felvidék megkapó szépségű kirándulóhelyei és persze maga a Balaton egyaránt lehetőséget ad az aktív pihenésre, kikapcsolódásra. Az üdülő étkezője mellett zsinagógaterem is helyet kapott, ahol az itt nyaralók imádkozni gyűlhetnek össze. www.mazsok.hu

CSODARABBÍK ÚTJA FOGADÓ, MÁD

Ha a badacsonyi dombok helyett inkább Tokaj-Hegyalja vonz bennünket, úgy remek – és kóser úticél – Mád, ahol az igényesen felújított rabbiházban kaphatunk szállást. A Csodarabbik útja fogadó közvetlenül a különleges szépségéről híres barokk zsinagóga mellett fekszik. A látogatóközpontban izgalmas tárlat várja az érdeklődőket a helyi zsidóság történetéről. Mádról kiindulva bejárhatjuk a csodarabbik útja elnevezésű zarándokútvonalat és a környék lenyűgöző látnivalóit. www.csodarabbikutja.hu

vonzó alternatívát jelenthessen, a Kóser Piac állandó támogatással, kedvezményes áron kínálja a termékeket. A tervek szerint a paletta a jövőben marhahússal is kiegészülhet.

KERESLET ÉS KÍNÁLAT

További megoldandó problémát jelent, hogy a részben vagy egészben kóser módon étkezők száma még mindig nem haladja meg a néhány százat Magyarországon. Új érdeklődőket Győrfi szerint csak olyan

MAGYAR
HUNGARIAN עוף
KÓSER
KOSHER כשר
CSIRKE
CHICKEN הונגרי

átfogó marketingkampány segítségével lehetne szerezni, amely képes a kóser étkezés minőségi előnyeit hangsúlyozni. A kóser élelmiszerek fogyasztása ugyanis egyfajta garanciát jelent, ami a spirituális haszonnal együtt bőségesen kárpótol a többletköltségekért.

A pékáru, a tej és a hústermékek rabbinikus felügyeletét az angol Kedassia mellett Oberlander rabbi, a Budapesti Ortodox Rabbinátus vezetője látja el. A Rabbinátus kóser-sági tanúsítványa, az úgynevezett *hechser* ma már számos további, Magyarországon gyártott termékre rákerül. Oberlander látja el kóser-sági igazolással egyebek mellett az izraeli Dror Yefet által hazánkban gyártott Fanan humuszt, vagy a Kle-náncz József méhészetében készülő mézeket is.

FEJLETT MAGYAR INFRASTRUKTÚRA

Kovács, aki Európa talán egyetlen kóser halfeldolgozó üzemét vezeti, több magyar gyárban is gyártat kóser élelmiszert, legújabb terméke pl. Magyarország legnagyobb nápolyigyárában, a Benei és Társa Kft. üzemében készül. „Amikor saját termék gyártásába kezdek, a termékújítás során azt is figyelembe veszem, hogy nekünk otthon mire

lenne szükségünk, mi hiányzik a családomnak. Ehhez keresek gyárat, és mérlegelem, hogy életképese-e Magyarországon a termék vagy sem.”

A Budapesti Ortodox Rabbinátus felügyeli a zsidónegyed népszerű kóser vendéglátóhelyeit, a húsos konyhát vivő Carmel éttermet és a tejes Café Tel Avivot is. A nemzetközi és magyaros ételspecialitásokat kínáló, 100 fős Carmel éttermet és a kötetlenebb, lazább találkozóhelyet, a mediterrán hangulatú kávézót a már említett Preiszler Dániel vezeti. A közelben található, szintén a Budapesti Ortodox Rabbinátus által felügyelt Fröhlich Cukrászdával és a Magyarországi Autonóm Orthodox Izraelita Hitközség által fenntartott Hannával együtt ma már négy kóser vendéglátó egység várja elérhető áron a vendégeket a fővárosban.

„Mára jól szervezett infrastruktúrája van a kóser termékeknek, elérhetőek kedvezőbb árú Magyarországon előállított élelmiszerek is. Mivel ezek exportra is készülnek, bízom benne, hogy a gyártásuk hosszú távon a magyar közösség javát fogja szolgálni.” – összegzi Preiszler az örömdetes folyamatokat.

KÓSER EBÉDRENDELÉS

Rendeljen hétköznapiokon
meleg, kóser ebédet
az Óbudai Zsinagóga konyhájáról!

Átvétel Budapest négy különböző pontján.

Alacsony árak, változatos menü.

További információ és menükérés:
ebedrendeles@zsido.com

IPAROSÍTOTT KÓSERSÁG

Háláchikus kérdések a kóser élelmiszeriparban

Az egyetlen magyarországi központú ortodox hechsért adó szervezet a Budapesti Ortodox Rabinátus, aminek vezetőjét arra kértük, vezesse be olvasóinkat a rabbinikus pecsétek, hechserek világába. OBERLANDER BÁRUCH RABBI ÍRÁSA

Régen a kóserági ellenőrzés egyszerű volt, mert szinte kivétel nélkül természetes alapanyagokat és egyszerű, átlátható technológiákat használtak az élelmiszer-előállítás során. A rabbinak csak ezeket kellett ellenőriznie és egymagában tudott dönteni a kérdésről. Ma az élelmiszergyártás olyan szerteágazó, hogy lehetetlen, hogy egy rabbi egyedül ellenőrizzen mindent. Vannak adalékanyagok, pl. enzimek, aromák, stb. amik Kínából, Dél-Amerikából vagy Európa különböző részeiről érkeznek. Ezért a világ rabbijainak együtt kell működniük: mindenki a gyártás rá eső részét ellenőrzi, a többi esetben más rabbik véleményére kell hagyatkoznia. Ebben a világ-méretű munkában nagy része van a Chábád rabbiknak, akik a világ legeldugottabb zugaiban is jelen vannak. Így például Chicago-i Bét Din (CRC) által felügyelt egyik gyár itt Magyarországon működik, és az ő nevükben mi járunk rendszeresen ellenőrizni a gyártást.

MIT IGAZOL A RABBINIKUS PECSÉT?

Két alapelvet kell figyelembe venni a kóser élelmiszergyártás során.

Egyrészt minden felhasznált alapanyagnak, még az aromáknak és más adalékanyagoknak is kósernek kell lennie. Ha tejszármaréket vagy állati eredetű terméket használnak, akkor meg kell bizonyosodni róla, hogy kóser állatból származzon, az állat megfelelően legyen levágva, kikóserolva, stb. és a terméken fel kell tüntetni, hogy tejes vagy húsos.

Másrészt a gyárnak is kósernek kell lennie. Ehhez ellenőrizni kell, hogy az adott gépsoron mit állítottak elő korábban. Hiába kóser minden alapanyag ma, ha előző nap nem kósert gyártottak. Tehát az alapanyagokon kívül a gyár-

nak, a gépeknek is kósernek kell lennie. (Pl. sok helyen használnak olyan duplafalú üstöket, melynek falában forró víz vagy gőz cirkulál. Ha ez az egész gyáron végigmenő keringető rendszerben működik, és van nem kósert tartalmazó üst is, akkor ez a közös főzővíz „eltréflizi” a kósert is. Ugyanis háláchikus alapelv¹, hogyha egy edény két oldalán forró folyadék van, akkor az „íz” átmegy az edény falán.)

A modern ember nagyon jól tudja, hogy akármilyen egészségügyi előírások is vannak az élelmiszeriparban, azt különböző szervezeteknek ellenőriznie

kell, nem lehet a betartásukat kizárólag a dolgozókra vagy a tulajdonosra bízni. Ugyanígy szükséges a kósersági szabályok betartásának ellenőrzése. Különösen fontos ez olyan gyárak esetében, ahol kóser és nem kóser termékeket is gyártanak. A rabbinikus pecsét, a *hechser*, ennek az ellenőrzésnek a meglétét igazolja.

Az igazolás azonban önmagában nem elegendő, ki kell egészülnie egy, a terméket lezáró pecséttel. Ez a pecsét bizonyítja, hogy az adott étel valóban kóser, nem cserélték el például a szállítás során, stb. A *Sulchán aruch*² előírja, hogy a húst és a bort, amik nagyon szigorú ellenőrzést kívánó termékek, dupla pecséttel kell ellátni (*chotám betoch chotám*). Kenyér vagy más étel, ami nem ebbe a szigorú kategóriába eső élelmiszer, elég egyszer lepecsételni.

MEGBÍZHATÓSÁG ÉS AZ ÁRTATLANSÁG VÉLELME A KÓSERSÁGBAN

Az első fogalom³, amivel meg kell ismerkednünk, az az *éd echád neemán böiszurin*⁴. Eszerint vallási tiltásokkal kapcsolatban egyetlen tanú⁵ vallo-mása elég arról, hogy egy bizonyos dolog megfelel vagy nem felel meg a tórai törvényeknek és ez alapján eldől, hogy az megengedett vagy tiltott. Ez abból következik, hogy a Tóra elfogadja a sakter kóser vá-gását anélkül, hogy két tanú állna mellette⁶, illetve abból, hogy az ember megbízhat a saját feleségében, hogy kósert főz neki vagy, hogy mikvében alámerült⁷. Ki lehet ez az egy tanú? Erről van egy másik alap-elv, a *chekát kásru*⁸, ami nagyjából az ártatlanság vélelmének felel meg a kóserságban: minden zsidónak a kósersága megbízható, amíg nem merül fel vele kapcsolatban gyanú. Amíg egy zsidó tartja a micvákat és istenfélőnek tűnik, addig, ha vala-miről azt állítja, hogy kóser, akkor az kóser.

Mivel nem-zsidókra nem vonatkozik a kóserság micvája, ezért ebben a kérdésben nem támaszkodhatunk az ő ítéletükre⁹. A Talmud¹⁰

ÉDESAPÁM, A HAGYMA-LABOR

Édesapámnak gyerekkorától kezdve rejtélyes gyomorfájdalmai voltak, de itt Budapesten senki nem tudta megmondani, mi baja. Végül huszoneves korában, New Yorkban egy orvos rájött, hogy súlyosan allergiás a hagymára és a fokhagymára. Így édesanyám, ha hagymás-fokhagymás ételt készített, mindig külön főzött édesapámnak.

A '90-es évek elején egyszer hazalátogattam, anyukám különleges vacsorát főzött a tiszteletemre, de édesapám azonnal eltolta a levest azzal, hogy hagymás. Hiába mérgeződött édesanyám, hogy nem adott neki hagymás ételt évtizedek óta, édesapám nem volt hajlandó megenni. Később anyukám arra jutott, hogy előző nap főzött ugyanabban a fazékban hagymás ételt. Hiába mosta el az edényt alaposan, az beszívta a hagyma ízét.

Erre édesapám nevetve azt mondta, ő jobb mint egy labor, mert azt is kimutatja, ha előző nap hagymásat főztek egy edényben. Aztán hozzátette, hogy ezen is jól látszik, hogy igaza van a háláchának, amikor rögzíti, hogy a forró étel ízét az edények magukba szívják. Ennek az a fizikai oka, hogy a melegtől a tárgyak kitérülnek, majd kihűléskor, mikor újra összehúzódnak, magukba zárnak valamennyit az étel ízéből, amit következő főzésnél engednek ki.

ennek kapcsán úgy véli, hogy nem-zsidó kereskedő esetén félő, hogy a kóserként eladott áru nem kóserrel keveredett (pl. a tejben nem csak tehén teje van¹¹, stb.).

A talmudi bölcsek¹² elrendelték, hogy ne vásároljunk bizonyos élelmiszereket olyan zsidótól, akiről nem tudjuk, hogy megbízható-e. Példaként a szíriai zsidó kereskedőket említik: tőlük nem volt tanácsos bort, tejet, halat vagy sajtot venni, mert¹³ akkoriban az volt a közvélekedés, hogy nem veszik komolyan a „vak elé ne tégy gáncsot” tilalmát¹⁴, vagyis azt, hogy nem szabad más embert bűnbe vinni¹⁵. Ugyanakkor egy ilyen kereskedő otthonában, vele együtt nyugodtan lehetett enni, mert ők maguk betartják a kóserságot.

A következő fogalom, amit be kell vezetnünk, a *mumche* (hiteles ember), akitől a Talmud¹⁶ szerint szabad vásárolni. A háláchá szerint *mumche* az, akiről tudjuk, hogy megbízható a kóserságban. Megbízhatónak egyes vélemények¹⁷ szerint azt tartjuk, aki általánosságban vallásosan viselkedik, „pl. minden nap vesz *taliszt* és *tfilint* és háromszor imádkozik, kenyérvetés előtt rituálisan megmossa a kezét, valamint a gyerekeit vallásosnak nevezi”. Egy szigorúbb vélemény¹⁸ szerint csak

az a megbízható kósersági kérdésben, akinek széles körben ismert a vallásossága és nagy tóratudós.

A KÓSERSÁGI IGAZOLÁS KIALAKULÁSA

Hogyan tudjuk eldönteni ma, hogy hol és kiben bízhatunk meg, ami a kóserságot illeti és kik azok, akik a fent említett szíriai kereskedőkhöz hasonlóan megbízhatatlanok? Maimonidész¹⁹ szerint, az ókorban, amikor egész Izraelben csak vallásos zsidók laktak, mindenkitől lehetett például bort vásárolni, noha annak készítésére szigorú kósersági előírások vonatkoznak. Hisz ahol a többség vallásos zsidó, ott az emberek a vallásosság felé „húzzák” egymást, ezért mindenki megbízható. Külföldön azonban csak megbízható zsidótól volt szabad bort venni. Ma már az egész világon, még Izraelben is csak olyantól vásárolható hús, bor, stb., akiről tudjuk, hogy megbízható. A *Sulchán aruch*²⁰ is ezt a véleményt követi.

A Rómá²¹ „a bor és minden más étel kapcsán, aminek esetében tartani kell attól, hogy nem kóser” idézi azt a véleményt, miszerint nem elég, hogy az eladóval kapcsolatban ne merüljön fel gyanú, hanem kifejezetten megbízhatónak kell

lennie. Ennek kapcsán találkozunk először a kóserági pecséttel: az *Áruch hásulchánban*²² már az szerepel, hogy idegentől csak egy rabbi által kiállított kóserági igazolás meglete esetén vásároljunk, mivel már sok a nem vallásos zsidó.

A 16. század környékén született az a mai napig érvényben levő rendelet, ami szerint csak rabbinikus igazolással ellátott, lepecsételt bort és ételt szabad vásárolni, mivel nem mindig dönthető el, ki a megbízható ember, és ki nem az²³. Később Sik Mózes (1807–1879) huszti rabbi egyenesen azt írta²⁴, hogy mivel erősen meggyengült a vallásgyakorlás, talán már senkit nem tekinthetünk megbízhatónak, és minden termékre szükséges a *hechser*. Nagybátyám, Grünwald Mózes (1853–1910) huszti rabbi végrendeletében – ami önálló műként jelent meg héberül²⁵, magyarul²⁶ és német²⁷ fordításban is – azt írja a gyerekeinek²⁸, hogy csak akkor adjanak *hechsert*, ha a gyártó maga is megbízható vallásos zsidó. Napjainkban egyes vélemények szerint²⁹ semmilyen üzemi előállított élelmiszerben nem lehet megbízni, ha nincs rajta *hechser*.

Az egyes ételekre szükséges kóserági felügyelet gyakorta képezi rabbinikus viták tárgyát. Például

TÖMÖTT LIBA

A Magyarországon oly népszerű tömött liba körül nagyon komoly rabbinikus vita alakult ki arról, hogy eleve betegnek tekintendő-e az ilyen állat vagy sem⁴⁴. Az „unterlandi” vagyis haszid rabbik a sátorlajújhelyi Teitelbaum Mózes (1758–1841) az élen azt állították, hogy a tömött liba sérült és eleve tréfli. Az „oberlandi” askenáz rabbik a pozsonyi *Chátám Szoférrel* az élen azt mondták, hogy nem tekinthető eleve tréflinek, csak a nyelőcsövet alaposan meg kell vizsgálni, hogy nem sérült-e⁴⁵.

Végül – így szól a legenda⁴⁶ – az elvi háláchikus vitát el akarták dönteni azzal, hogy megnézik, egy tömött liba túlél-e 12 hónapot. A két rabbi magához vett egy-egy tömött libát és vártak. Letelt az év, és az a helyzet állt el, hogy az újhelyi rabbi libája – az ő várakozásának megfelelően – már jóval hamarabb kimúlt, míg a pozsonyi liba, az ottani rabbi elképzelése szerint még vígan éledegelt. Így a vitát nem sikerült eldönteni, azóta is folyik: emiatt nem lehet *glátt-mehádrin* minősítést kapnia a tömött libáknak.

Homfman Áron a Kazinczy utcai rabbija salamoni ítélettel megengedte, hogy egy kicsit tömjék a libákat...

Mose Feinstein (1895–1986) New York-i rabbi szerint³⁰, ha nagyon nagy szükség van rá³¹, akkor lehet nem zsidó helyről tejet venni olyan országban, ahol nagyon szigorú az állami ellenőrzés és tiltott a tej keverése, azonban ezt a véleményét kevesen osztották a kortársai közül³².

KI ÉS HOL ADHAT HECHSERT?

Teichthal Jiszáchár Slomo (1885–1945) pestyeni dáján egy tanulságos helyzetet jegyzett fel³³. Egy

gyár, aminek volt kóserági engedélye, más városokban nyitott új üzemeket. Az egyik város főrabbija azonban nem akarta megengedni, hogy a *hechsert* adó rabbi az ő városában is ellenőrizze a gyárat, mondván, az már őhöz tartozik. Ennek kapcsán nagy din torát rendeztek, Silberstein Jesája (1858–1930) váci rabbi, Smuel Engel (1853–1935) kassai rabbi (ő az I. világháború idején telepedett át Galíciából Kassára)³⁴ és a galíciai brodi rabbi

részvételével. Azt a döntést hozták, hogy a városi főrabbi nem tilthatja meg egy másik rabbi ellenőrzését, különösen akkor, ha a városon kívül fogják eladni az adott élelmiszert. Ezt a véleményt Winkler Mordecháj Lé (1845–1932) mádi rabbi azzal a megjegyzéssel fogadta el³⁵, hogy a gyakorlatban az emberek általában csak a főrabbi pecsétjében bíznak meg.

A fentiek ellenére az a szokás, hogy ahol van *hechsért* adó rabbi, ott nem illik másik rabbinak ellenőriznie és ezzel elvenni tőle a munkát és a fizetését. Ahogy Schreiber-Sofér Mose (1762–1839) pozsonyi rabbi írta³⁶ nem szabad mások megélhetését tönkretenni³⁷.

Napjainkban Izraelben törvény szabályozza, hogy minden városban csak a helyi rabbinátusnak van joga kósersági igazolást kiadni, illetve csak úgy lehet más rabbi engedélyét is megkérni, ha a város főabbija már megadta a termékre a *hechsért*. Külföldről csak olyan kóser árut lehet bevinni, amit előzetesen a főrabbinátus jóváhagyott.

KÓSERSÁGI SZINTEK

A modern Izraelben kialakult az a szokás, hogy a hivatalos rabbinátusok többsége kétféle *hechsért* ad: kósert és ún. *kóser lemehádrin*, ami egy magasabb szintű kóserságot jelent. Az ilyen termékekkel általában több a munka, magasabbak a követelmények és emiatt drágább is az áru. Mivel ezt a magasabb szintet nem mindenki igényli, ill. nem mindenki akarja megfizetni, ezért a szélesebb körnek alapszintű kóser-

ságot biztosítanak, olcsóbb termékekkel. Így mindenki megtalálja a vallási igényének és a pénztárcájának megfelelő szintű kóserságot.

A gyakorlatban a kétféle kósersági szint elsőként a hús kapcsán jelent meg. A húsnál a kóser azt jelenti, hogy egy megfelelően képzett sakter rituálisan levágta az állatot. Csakhogy, ha az állatnak olyan

KI A MUMCHE (MEGBÍZHATÓ)?

Winkler Mordecháj Lé mádi rabbinak arról a kérdéssel kellett döntenie: „ehetne-e napot”, vagyis járhatnak-e koszolni a jesiva böcherek olyanokhoz, akiknek a házában nem engedélyezett Szukotkor a sátorállítás, de ahelyett, hogy mások sátrában ennének, inkább azon kívül étkeznek. Megbízhatónak számí-e egy ilyen család kósersága? Winkler rabbi véleménye szerint⁴⁷ azért mert valaki nem teljesíti a szukká tevőleges parancsát⁴⁸, még nem kell arra gyanakodnunk, hogy nem is eszik kósert, ami több tiltó parancsolatból áll⁴⁹. Ha tudjuk, hogy tartják a kapcsolatot a rabbival, kérdeznek háláchikus kérdéseket, stb., akkor az kellőképpen bizonyítja, hogy vallásosak.

betegsége volt, ami miatt már nem élt volna 12 hónapot³⁸, akkor az „*tréfának*”, vagyis magyarul *tréflinek* számít (ez a *tréfl* szó eredeti jelentése, amit a magyarban kiterjesztettek minden tiltott ételre).

A háláchá³⁹ 18-féle testi hibát és betegséget sorol fel, ami az állatot tréflivé teheti, de nem követeli meg, hogy mindegyikre teszteljük az állatokat⁴⁰. Mivel többségüknél ezek egyike sem fordul elő, ezért alapvetően úgy tekintjük, hogy nem betegek⁴¹. Kivételt képez ez alól a szarvasmarha tüdejének ellenőrzése, mivel az betegségek vagy más ok miatt gyakran sérül. Ez alapján három csoportba sorolható a levágott marha kósersága: ha a tüdő teljesen sima, nincs rajta sem sérülés, sem kinövés, akkor a hús *glatt kóser* (*glatt* jelentése jiddisül: sima). Ha nem sérült, de van rajta könnyen eltávolítható kinövés, akkor a hús a szakértő mérlegelése alapján kóser vagy *glatt kóser* besorolást kap⁴². Ha sérült vagy nehezen eltávolítható kinövés van a tüdön, akkor a húst tréfl.

Minden kósersági pecsét annyit ér, mint a rabbi, aki mögötte áll. Vagyis egy közismert, istenfélő, nagytudású, háláchában és élelmiszergyártási technológiákban jártos rabbi pecsétje eléri a *mehádrin* szintet. Eltérő esetben sima kóser szinten fogadják el a pecsétjét, és vannak, akiknek a pecsétjét nem sokan veszik komolyan.

Budapesten sokat dolgozunk azon, hogy minél többféle termék kaphasson kóser és *mehádrin* besorolást, hogy könnyebbé tegyük a kóser étkezést. Ugyanakkor egyetértek Winkler mádi rabbi kívánságával⁴³ „*Háléváj*, szünjön meg az összes gyári kósersági pecsét, a zsidók legyenek mind vallásosak és minden étel készüljön újra zsidók által kóserül!”

¹ *Sulchán áruch*, *Jore déá* 92:5.; RöMÁ uo. 8. végén; ² Uo. 118:1.; ³ Itt és a továbbiakban Yeruchám Fisl Adler: *Kásrut vöhechsérim*, Jeruzsálem 2000, első részére támaszkodtam.; ⁴ Talmud, *Jóvámot* 87b.; *SÁ* uo. 128:3.; ⁵ Más esetben mindig két tanú kell (*5Mózes* 19:15.); ⁶ Rási *Chulin* 10b-hez és *Gitin* 2b-hez.; ⁷ Rási *Jóvámot* 88a-hoz.; ⁸ Lásd *Talmudic Encyclopedia* [héber] 14. kötet 26–39. oldal.; ⁹ *SÁ* uo. 69:10.; ¹⁰ *Avodá zárá* 29b., 35b.; ¹¹ *SÁ* uo. 115:1.; ¹² *Avodá zárá* 39b.; ¹³ Rási uo.; ¹⁴ *3Mózes* 19:14.; ¹⁵ *Bává möciá* 75b. eleje.; ¹⁶ *Avodá zárá* uo.; ¹⁷ *Áru ch hásulchán*, *Jore déá* 119:11.; ¹⁸ *Soél vónisál* responsum, 5. kötet *Jore déá* 81. fejezet.; ¹⁹ *A tiltott ételek szabályai* 11:25.; ²⁰ Lásd uo. 1:1., 65:14., 83:8., 86:2. De lásd uo. 119:1. és *SáCH* uo. 1.; ²¹ 119:1.; ²² Uo. 9.; ²³ Idézi Slomo Luria (1510–1573) lublini rabbi – *Jám sel Slomo*, *Chulin* 1. fejezet 35. végén és Hilél ben Náftáli Hirc (1615–1690) litván rabbi – *Bét Hilél*, *Jore déá* 65:5.; ²⁴ *Máharám Sik* responsum, *Jore déá* 1:1. De lásd uo. *Even háezer* 48. fejezet.; ²⁵ *Hácháná dörábá*, Máramarossziget 1910.; ²⁶ Patai József fordításában.; ²⁷ *Jahrbuch für jüdische Geschichte und Literatur*, XXVIII (1927) 110–138. oldal.; ²⁸ 22. paragrafus.; ²⁹ *Igrot Mose* responsum, *Jore déá* 1. kötet 55. és 50. fejezet, 4. kötet 1. fejezet.; ³⁰ Uo. *JD* 1. kötet 47–49. fejezet.; ³¹ Uo. *JD* 2. kötet 35. fejezet, 3. kötet 35. fejezet.; ³² *Chelkát Jáákov* responsum *JD* 34–35. fejezet, *Michát Jichák* responsum 10. kötet 31:15.; ³³ *Misne száchir* 2. kötet 14. fejezet.; ³⁴ Lásd írása *Máhrás Engel* responsum 6. kötet 19:2.; ³⁵ *Lvusé Mordecháj* responsum, *Chosen mispát* 2. kötet 1. fejezet.; ³⁶ *Chátám Sofér* responsum, *Chosen mispát* 118. fejezet.; ³⁷ Lásd például *Chosen mispát* 237. fejezet.; ³⁸ *Chulin* 57b., *SÁ JD* 57:18.; ³⁹ *SÁ* uo. 29. fejezet.; ⁴⁰ *SÁ* uo. 39:1.; ⁴¹ *2Mózes* 23:2. alapján.; ⁴² Lásd RöMÁ a *SÁ* uo. 13-hoz.; ⁴³ *Lvusé Mordecháj* responsum, *JD* 3. kötet 7. fejezet.; ⁴⁴ Lásd *Dárek tsuvá* 33:131.; ⁴⁵ Uo. 132.; ⁴⁶ Egy másik verziót lásd Slomo Zálmán Friedman: *Vájitjálu ál mispóhotéhem* 136. oldal.; ⁴⁷ *Lvusé Mordecháj* responsum, 3. kötet *Orách chájim* 1:5.; ⁴⁸ *3Mózes* 23:42.; ⁴⁹ Például *3Mózes* 7:26–27., 11. fejezet, *5Mózes* 12:21., 14:21.

HOL VAN A SZINÁJ-HEGY?

A nemrég lezajlott Sávut ünnepén a Tóra-adásra emlékszünk, amiről köztudott, hogy a Szináj hegyen zajlott. A hagyomány szerint azért ezt a helyszínt választotta az Örökkévaló, mert a Szináj szerényen visszahúzódott, miközben a többi hegy arról vitázott, melyikükön kapja meg a Tórát a zsidó nép. Azonban azt, hogy valójában hol is van a Szináj hegy, csak találgatni tudjuk. HURWITZ SHOLOM, A TELEKI TÉRI IMAHÁZ RABBIJÁNAK ÍRÁSA

A „szent föld” fogalma a zsidó világban fontos idea. Először abban a szentírási szakaszban kerül szó róla, amelyben Móse Rabbénu (Mózes) egy égő csipkebokorral találkozik. Ebben a történetben az Örökkévaló azt mondja Mózesnek, hogy vegye le lábbelijét, mert a föld, amelyen áll, szent. A föld tehát képes a szentséget mint minőséget hordozni, amennyiben történt rajta valami, illetve olyan építmény áll rajta, vagy pedig mert úgy teremtetett.

Jáakov Avinu (Jákob) elmenekül az ő bátyja, Ézsáv elől, és közben az úton alvóhelyet talál, s álmában álmot lát, melyben egy létra és angyalok szerepelnek, valamint elhangzik az Örökkévaló ígérete, hogy megvédelmezi őt. Amikor pedig felébredt, a következőket mondta: „Jaj nekem, mert az Örökkévaló lakik ezen a helyen” – azaz az Örökkévaló jelenléte érzékelhető azon a helyen.

Amikor az ember csodát tapasztal, és az életét menti meg egy ilyen esemény, áldást mond: Seászá niszim ... bemákom háze („Áldott az Örökkévaló ... aki ezt a csodát tette ezen a helyen”), azon a helyen, ahol a csoda történt.

Hasonlóképpen: a zsinagóga épülete is valamiképpen szent, ahogyan a temető is az.

Zsidók tízezrei zarándokoltak el a századok során különféle cádikok sírjához, mert az, hogy cádikot temetnek el valahol, jelentőssé teszi az illető helyet.

Két olyan hely, amelynek a történelmi és vallási jelentősége felmérhetetlen, a mai napig is ismeretlen előttünk. Az egyik Mózes nyugvóhelye, a másik pedig a Szináj-hegy.

A dvinszki Meir Szimchá rabbi, a *Mesech Chochmá* szerint az Örökkévaló gondoskodott róla, hogy ne tudhassuk, hová temették el Mózeszt, mert ha tudnánk, abból bálványimádás lehetne, ahogyan az aranyborjúval is történt.

A SZINÁJ PUSZTÁJA

Ami a Szináj-hegyét illeti, annak pontos helyéről vita folyik. A jelek szerint Elijá próféta idejében sem volt már ismert, mert a *Királyok könyve* (19:8.) azt mondja: „És felkelt, és evett, és ivott, és ebből erőre kapva negyven napon és negyven éjjelen át ment, amíg az Örökkévaló hegyéhez, a Hórébhez elért.”

Mint tudjuk, létezik a „Szináj pusztája”, ezt a területet Izrael a hatnapos háborúban foglalta el, s az Anvar Szadat elnökkel kötött béke keretében adta vissza. A Szináj-félsziget déli csücskéhez közel van

egy hegy, amit „Szináj-hegy” néven ismernek, s annak egy része, a „Dzseba Musza” volna az, amit a szentírási Szináj-hegynak kellene tartanunk?

Egy ókori pogány szekta, a naba-teusok valami 2400 évvel ezelőtt szentélyt építettek ezen a helyen, ebből arra következtethetünk, hogy a helynek szent jelleget tulajdonítottak, márpedig ennek oka lehet az is, hogy a hegy valóban a Szináj-hegye.

Miképpen nyerte a „Szináj-hegye” elnevezést? Az egyik történeti hagyomány szerint erről a mintegy 1700 esztendővel ezelőtt élt Heléna császárné tehet, Nagy Konstantin kelet-római császár édesanyja. A másik szerint zsidó bölcsek évszázadokkal Heléna előtt ezt a hegyet tartották a tényleges Szináj-hegynek. Van-e erre szöveges forrásunk?

Josephus Flavius a következőképpen írja le a hegyet: „A legmagasabb minden hegyek közt”, és „a legmagasabb az ország hegyei közt, de nemcsak azért nehéz felmászni rá, mert olyan nagyon magas, hanem azért is, mert a sziklái meredek.”

A hagyomány által Szináj-hegynek tartott hegy több csúcsból áll, de ezek a távolból egynek tűnnek, s így együtt valóban a régió legmagasabb hegyét alkotják. Ha Josephus nem téved, és Szináj a bibliai Midián legmagasabb hegye, illetve a Szináj-félsziget valóban részét képezte az ókori Midiánnak, akkor úgy dönthetünk, hogy a hegy megvan.

Más tudósok azonban, például Edward Robinson úgy vélik, hogy nincs a régióban más olyan hely, amely képes lenne annyi ember szállásul szolgálni, őket és állataikat vízzel és élelemmel ellátni, mint a Dzseba Musza.

Más szakértők szerint a szöveges források tanúsága az, hogy a zsidók Kádes-Barneáig mentek a Vörös-tengertől, azaz a Szináj-félsziget északi részére, ebből pedig az következne, hogy a megfelelő hegy a Sin Bisár, mely a félsziget közép-nyugati régiójában van, nem délen.

SZAÚD-ARÁBIA

Sok kérdés merült fel ezekkel az elméletekkel kapcsolatban, és némelyek Szaúd-Arábiát javasolják mint a Szináj-hegy országát. A felmerült kérdések, többek közt:

A 2Mózes 3:1-ben ezt olvassuk: „Mózes pedig legettette apósának, Jitrónak, Midján papjának juhait és terelte a nyáját a pusztaságon túl és érkezett Isten hegyéhez, Hórébhez.”

Az Örökkévaló hegye a bibliai neve a helynek (lásd Rásit, aki szerint azért neveztetik így a hegy,

mert itt adatott a Tóra). Hóréb a közelebbi környék neve a hegy körül.

Ebből az következik, hogy a Szináj hegye Midiánban van. Márpedig a szakértők egy része szerint Midiánnak semmi köze a mai Szináj-félszigethez, hanem a mai Szaúd-Arábiában volt. Ráadásul a Szinájként ismert hegy nincs a „pusztaságon túl”, Szaúd-Arábiában azonban tényleg vannak olyan hegyek, melyek a pusztaság szélén emelkednek.

Mózes a fáraói udvarában nevelkedett, és már ifjú felnőttként ment ki megtudakolni, milyen a sora a zsidóknak, testvéreinek, s ezenközben ölte meg az egyiptomit, ahogy a Tóra mondja: „És midőn Fáraó is meghallotta ezt a dolgot, azon volt, hogy megölje Mózeset. De Mózes elmenekült Fáraó elől és tanyázott Midján országában és leült egy kút-nál.” (2Mózes 2:15)

Régészeti eredmények szerint Egyiptomnak többszörös bányászati érdekeltségei voltak a Szináj-félszigeten, illetve katonai erődítményei, és nem lett volna biztonságos ott rejtőzködni sokáig annak, akit a fáraó kerestet.

Dzsebel al-Madba (Oltárhegy) Petrában (Jordánia) az egyik népszerű helyszín Mózes rejtőzködésének azonosítására. A völgy, amelyben Petra fekszik, a „Vádi Musza” nevet viseli, ez pedig azt jelenti: „Mózes völgye”. Ajn Musza: Mózes forrása is e völgyben található, és egy arab krónikás, Numari szerint itt ütötte meg Mózes a sziklát, hogy víz törjön elő a pusztában vándorló zsidók szomjának oltására.

A hegy tetején talált régészeti leletek szerint egykor ragyogó kék közet borította a hegyet, ez megfelelne a bibliai zafir leírásának.

VULKÁN

A Szináj-hegy bibliai leírása, miszerint lángokban áll és füstöl: „És Szináj hegye füstölgött egészében, mivel leszállott reá az Örökkévaló tűzben...” (2Mózes 19:18.), arra indított egyeseket, hogy vulkáni hegyet föltételezzenek, ez pedig Szaúd-Arábia északi hegyei közt lenne

keresendő. Freudnak tetszett ez az elmélet.

Személyesen ezt a változatot nehezen elfogadhatónak tartom, mivel a leírás azt is mondja: „és villámlás volt és mennydörgés és a harsona hangja igen erősen hallatszott”, azonkívül a tüzet a szöveg az Örökkévalónak tulajdonítja, nem a hegynek.

Más helyeket is javasoltak, például a Negev egyes helyeit, de sok kérdés merülne fel velük kapcsolatban is, és egyik sem meggyőző.

Szináj-hegy

AKKOR HOVA UTAZZUNK?

Összegzésül elmondhatjuk, hogy Szináj-hegynek több hegy is szóba jött már, a legnépszerűbbek közé tartozik a Dzseba Musza a Szináj-félszigeten és Dzseba al-Mahba Szaúd-Arábiában. Döntő érv egyik mellett sem szól. Amíg ez a dilemma meg nem oldódik, a magam részéről nem zárandokolok se a Szináj-félszigetre, se Petrába, hanem megelégszem a Teleki térrel és más zsinagógákkal, ha szent helyre akarok menni.

ROHONC: ELŐBUKKANT A TÖMEGSÍR

Az év legszomorúbb szenzációja: Dr. Vadász Gábor reméli, hogy végre megtalálták a Rohoncon megölt munkaszolgálatosok – köztük édesapja, Vadász Géza – földi maradványait.

DOMBI GÁBOR ÍRÁSA

A rohonci (Rechnitz, Ausztria) tömeggyilkosság emlékezetes gaztett volt a magyar és az európai holokauszt történetében. Az áldozatok nyugvóhelyét 1946 óta hiába keresik. A közelmúlt drámai fordulata, hogy az évtizedek óta keresett munkaszolgálatos-sírok napvilágra kerülhetnek dr. Vadász Gábor sebész-aneszteziológus szakorvos (és édesanyja, a néhai Steiner Ilona) és Engelbert Kenyeri, volt rohonci polgármester kitartó nyomozása eredményeképp.

VADÁSZ GÉZA EMLÉKEZETE

Apám nem akart megszökni és bujkálni 1944 vége felé sem, ahogy anyám és én tettük – kezdte történetét dr. Vadász Gábor. – Úgy vélte, hogy munkaszolgálatosként is a magyar királyi honvédség tagja, így kevésbé kiszolgáltatott a nyilas suhancok utcai terrorjának. November végéig, amíg apámat, Vadász Gézát és ikertestvérét Árpádot ki nem vitték a józsefvárosi pályaudvarra, munkaszolgálatos századával egy Anker közeli panzióban „dekkolt”. Anyám minden nap látogatta. Ebben az időszakban a Lónyay utcai református kollégiumban húztuk meg magunkat. Már nyolcéves voltam, jól emlékszem a szállást kereső keringéseinkre anyámmal.

Élesen emlékszem arra az alacsony szőke fiatalemberre is, aki a felszabadulás után meghozta a hírt, hogy apámékat vonattal Rohoncra vitték, és ott megölték. Anyám kivette a szekrényből apám egyik ruháját, és neki ajándékozta.

FOTÓK: DOMBI GÁBOR

„...ezer mindennapos temetőbe botlik menetelő sorsom és néha éjszaka arcom heves lesz, különös zúgás kél, tikkasztó dobverésben halántékom fázik s göröngy búcsúzkodó hidege rázza meztelen mellem...”

VERS A HALÁLRAÓL (Fenyő László költő)

(1902. november 9. Budapest, 1945. március 26. Rohonc)

A KUTATÁS KEZDETEI

Azóta keressük apám sírját. Szinte minden hivattal levelezni kezdtünk. Anyám első Rohoncra küldött levelére érkezett válasz dátuma 1947. január 6.: „Nem tudjuk hol van a 200 ember elföldelve.” Eljutottunk a pápáig is – és vissza. Ugyanis írtunk a rohonci plébánosnak, akinek feladata lenne egy „historia domus” vezetése, nincs-e abban információ, de nem is válaszolt. Írtunk a püspöknek Eisenstadtba, de ő sem válaszolt. Múltak a hónapok, évek, s mikor német pap ült a pápai trónra, akkor javasoltam anyámnak: most, hogy német pápa lett, lehet talán némi lelkiismeretfurdalása. Persze ő sem válaszolt. De fél év múlva érkezett egy magyar nyelvű levél a nunciátúrától, hogy szíveskedjünk az eisenstadti püspökhöz fordulni a problémánkkal. Ez a kör bezárult.

ÚJ REMÉNY OSZTRÁK OLDALRÓL

Édesanyám 100 évet élt. 2011-ben halt meg. Nem jutott el a sírokig. Amikor a 70-es években már átmehettünk Ausztriába, akkor Rohoncon együtt

TÚLÉLŐK VALLOMÁSAI

„Kőszegen ... a férfiaknak volt szörnyű sorsuk. Halál lager volt ez valóban ... 1945. III. 23-án a Lager egy részét elvitték, illetve gyalog indítottak Rohoncra...”

1924-es születésű óvónő

„...a Kőszegen maradt beteg embereket, akik a gyaloglást nem bírták, és akiknek azt ígérték, hogy vonattal fogják tovább szállítani, valóban vonatra ültették, Rohonc határában azonban az előtte való nap megásott gödrök előtt kivégezték őket és másnap ezeket a gödröket kellett betemetni, ami tele volt halottakkal.”

1909-es születésű férfi, tisztviselő

„... Mikor arra haladtunk, vékony, vérrel átitatott földréteget láttunk, az árok széle is tele volt vérfoltokkal. Vérnyomok, húscsapatok, elszórt, gyűrött fényképek és iratok hevertek mindenfelé. Ezeknek az agyonlőtt bajtársainknak a holmiját aztán elégették, nehogy nyoma maradjon a vérfürdőnek.”

1908-as születésű férfi, kereskedő

„Minket Rohoncon egy kastélyban helyeztek el. Másnap éjszaka kivitték minket munkára, egy L alakú sáncot kellett ásni, nagyon hajszoltak és kiadták a parancsot, hogy 1 1/2 óra alatt el kell készülni a munkával.”

1918-as születésű férfi, vasesztorgályos

„Rohonc mellett szörnyű vérfürdőt rendeztek a németek. ... Három embernek sikerült megszöknie, ezektől tudtuk meg, hogy miképpen történt a gyilkolás.”

1909-es születésű férfi, gépészmérnök

Részletek a Degob-jegyzőkönyvből

kerestük a gyilkosság helyét. Akkor ott csak egy kukoricás volt. Anyám át sem tudott vágni rajta, én bóklásztam a kukoricaszárak között, és meg is találtam a kereszt alakú pajta romos épületét, ahol utolsó óráikat töltötték. Hallottuk, hogy történt valami a régi vágóhídnál is. Elindultunk oda, és szembejött traktoron egy nő, olyan korú, aki 1945-ben már jócskán élhetett. Anyám jól tudott németül. Megkérdezte, mit tud ezekről a megölt zsidókról? Én olyan gyűlölködő arcot még nem láttam, mint amilyenné az asszony arca vált.

Valamelyik polgármester Frau Somogyihoz irányította anyámat, hogy az ő földjén is vannak munkaszolgálatosok eltemetve. Anyám levelezett is vele. Frau Somogyi megírta, tíz egynéhány munkaszolgálatos tömegsírja lehet a földje végén. Kenyeri polgármester szerint azok sírjai voltak ott, akik a megölt munkaszolgálatosokat elföldelték. Őket egy nappal később végezték ki.

Az utóbbi évtizedben sok mindent megtettek a rohonciak és mások is annak érdekében, hogy megtalálják a sírokat. Azért sem találták meg, mert a keresés területe pontatlan volt. Egy szemtanú az 1946-os helyszíni tárgyaláson azt vallotta, hogy a kereszt alakú pajta mögött vannak a sírok, és erről helyszínrajzot is készített. A vallo-más időközben – főleg a számunk-ra – eltűnt. Amikor 2012. március 25-én a Keleti Birodalmi Védőfal építésén megöltekre emlékező sza-badtéri múzeumot felavatta az osztrák államelnök, Heinz Fischer, akkor kijelentette, hogy megkeresik a halottakat, ekkor a helyszínrajz is azonnal előkerült.

Az osztrákok az 1946-os helyszínráj alapján készítettek kutatási tervet 2014-ben. Földradaros módszerrel választottak, de csak kisebb területet kutattak át, mert a műszerük is elromlott, így abba is maradt a kutatás. A Mazsihisz támogatta újabb kutatási tervek megrendelésével a feltárást, és az Országos Földtani és Geofizikai intézetben éppen ott dolgozó fiamra osztották a kutatási terv elkészítését. De mégsem ez a feltárást kezdődött meg, hanem az osztrákok vágtak ismét elénk azzal, hogy a kijelölt terület megkutatták helyben dolgozó – melleleg egy kelta falut kereső – régészek, de nem találtak semmit. Az elmúlt háromnegyed évben légi felvételeket kértem oroszoktól, angoloktól, osztrákoktól, amerikaiaktól, németektől, de sehonnan sem kaptam pozitív választ. A magyar honvédség anyagának átnézése sem vezetett eredményre.

KÍSÉRTŐ MÚLT

Rohoncnak egy emberséges, tisztességes polgármestere volt, ma már nyugdíjas, Engelbert Kenyeri. Egy szót sem tud magyarul. De évekkkel ezelőtt elhatározta, hogy lemossa a gyalázatát a városáról, azt a véleményt, hogy a helyiek örökre elrejtették bűneik tanúit, a sírokat, és a lakosság hallgatása miatt nem lehetett azokat mindmáig megtalálni.

MI TÖRTÉNT ROHONCON? A KERESZTPAJTA (KREUZSTADL) ÁLDOZATAI

A háború végének egyik legszörnyűbb tömeggyilkossága mai osztrák területen Rechnitzen (magyar nevén Rohoncon) történt.

1945. március 24-én 1000 magyar zsidót szállítottak vonattal Kőszegről Rohoncra, akiket a délebbre fekvő táborokba indítottak és a dél-keleti fal építésén is dolgoztattak. Mintegy 200 fáradt, beteg, megkínzott munkaszolgálatost a rohonci vasútállomásról a városszéli ún. keresztpajtába szállítottak, mert egy részük járni is alig volt képes. (A maszszív falú, börtönjellegű téglapalota alaprajza keresztet formáz – innen kapta a nevét). Hogy a kivégzésekre már készültek, azt az bizonyíthatja, hogy Franz Podezin a körzet SS és Gestapo vezetője megtiltotta, hogy a munkaszolgálatosok enni kapjanak. Ugyanaznap éjjel Batthyány Iváné, született Margit von Thyssen-Bornemisza kastélyában, a helyi építési alszakasz székhelyén nemzetiszocialista „bajtársi” ünnepséget (Kameradschaftsfest) rendeztek. Innen kelt útra Podezin felszólítására egy kb. 15 fős, a vendégek közül jelentkezett helyi önkéntesekből álló fegyveres csoport az ún. keresztpajta felé, ahová a teljesen kimerült zsidókat vitték, hogy a „tífuszhordozókat” megöljék. A március 25-re virradó éjszakán körülbelül 180 embert gyilkoltak meg az „ünnepség” résztvevői. Mintegy 20 férfit életben hagytak, hogy társaik tetemét elföldeljék, holmijukat teherautóra rakják fel és visszavigyék a kastélyba. A következő estén őket is megölték.

A TÖMEGGYILKOSOK A BÍRÓSÁG ELŐTT

A Bécsi Népbíróság 1945 októberében elkezdte feltárni a rohonci keresztpajtánál történt tömeggyilkosságot. Összesen 18 személy ellen indítottak eljárást.

Elmarasztaló ítéletet 1948. július 15-én az alábbiak ellen hoztak:

Ludwig Groll (Oberwart – Felsőőr város egykori polgármestere) bűnrészesség és hazaárulás miatt (illegális NSDAP tagság 1938. március 13-tól) nyolc év fegyházbüntetés és vagyonelkobzás.

Josef Muralter (a Rechnitz II. építési alszakasz vezetője a „Dél-keleti fal” építése során) emberiség elleni bűntett, az emberi méltóság megsértése és hazaárulás miatt öt év fegyházbüntetés és vagyonelkobzás.

Eduard Nicka (egykori Oberwart-i körzetvezető) három év fegyházbüntetés és vagyonelkobzás. A gyilkosság vádját bizonyítékok hiányában elvetették. Hét gyanúsított esetében felfüggesztették vagy megszüntették az eljárást, további hatot egyáltalán nem állítottak bíróság elé.

A két főgyanúsított, *Franz Podezin* (NSDAP helyi pártcsoportvezető, SS-Sturmscharführer és a helyi Gestapo-kirendeltség vezetője) és *Hans-Joachim Oldenburg* (a Batthyányak intézője és egyes források szerint Batthyány Margit szeretője) kastélybeli tartózkodását nem sikerült akkor bizonyítani; és soha nem is vonták felelősségre őket. A Batthyány-házaspárt a bíróság ki sem hallgatta. (Forrás: RE.F.U.G.I.U.S. – Rechnitzer Flüchtlings- und Gedenkinitiative Und Stiftung)

A per iratanyagai „Rechnitz I” Vg 12 Vr 2832/45, „Rechnitz II” Vg 11d Vr 190/48, „Rechnitz III” Vg 8e Vr 70/54 számokon a Wiener Stadt- és Landesarchiv-ban érhetők el.

Volt mit szégyellni ugyanis. Apámék Rohoncra már félholtan érkeztek Kőszegről. Megkínzott, éhezõ, tetves, beteg, fagyott emberek. Március 24-én, érkezésük napján, nagyszombat éjszakáján a rohonci Batthyány-kastélyban tartott „bajtársi” buliban jelenlévők telefonon kaptak parancsot a regionális építkezés vezetőjétől, *Josef Muralter*től, hogy öljék meg a zsidókat. A helyi Gestapo vezetője, *Podozin* elordította magát, hogy „önkénteseket keresek”, és éjjel 11-kor mintegy 12 helyi, rohonci önkéntes levonult egy kis zsidóölésre. Nem igazolható, hogy a házigazda, *Batthyány Margit* is részt vett volna az éjjeli gyilkosságban. A gyanú árnya viszont örökre rávetődött. Felelősségre soha nem vonták. Mintegy 200 embert 25-én, hajnal előtt kivégeztek. Másnap eltemették a halottakat, a holmijukat szétszortták, és kivégezték a sírásókat is, hogy tanú ne maradjon. Egyes források szerint még a nem zsidó teherautó-sofőröket is, akik az állomásról szállították a pajtához az embereket. Ez a kisváros nagyon kicsi ahhoz, hogy a történet ne jusson el mindenkihez. És Rohonc évtizedekig hallgatott.

„SÍRGYANÚS” TERÜLETEK A LÉGIFELVÉTELEKEN

Kenyeri volt polgármester nem régen kapott az amerikaiaktól egy 1945. augusztus 6-i légifelvételt, s ezen jól látszanak a sírgyanús területek. Nem messze van a síroktól az árokrendszer, a műholdfelvételen jól látszanak a harcokcsihárító és a gyalogsági futóárkok, előttük a géppuskafészekkel, amelyeket a folyamatosan vert, kínzott, éhezett munkaszolgálatosok ástak ki azért, hogy ez a soványka védvonal megállítsa a Volgától Ausztriáig robogó orosz harcokcsihát. Nem állította meg őket. A város pár nap múlva már az oroszok kezére került.

Korábban azoktól az árkoktól ilyen messze senki sem kereste a sírokat.

A légifelvételt most, 2017 májúsában kaptam meg, és Kenyeri volt polgármester úr kérésére a fiam GPS-koordinátákkal meghatározta a rohonci munkaszolgálatosok feltételezett sírjainak a pontos helyét.

Ha sikerül feltárni és azonosítani a sírokat, úgy vélem, már nem szabad őket megbolygatni. Semmi értelme azonosítani egy koponyát vagy lábszárcsontot, hogy vajon ez az apám vagy az ikertestvére, vagy akárki. Ennek már semmi értelme sincs. Tudnunk kell, hogy valóban a munkaszolgálatosok nyugszanak-e ott, és kötelességünk, hogy följük emlékművet állítsunk. Ezt a régóta hangoztatott álláspontomat – a sírok megtalálásának hírével – az elmúlt hetekben sokaknak elküldtem Ausztriában. A bűnére azzal kérhet bűnbocsánatot az osztrák állam, hogy méltó emléket állít a rohonciak által megölt századoknak.

A levelekre még nem kaptam választ. Lassan írok nekik megint. Ahogy 72 éve folyamatosan.

ROHONC EMLÉKEZETE

Az utolsó negyedszázad fordulatot hozott a Rohoncon történetek helyi megítélésében.

1991 Létrejött a R.E.F.U.G.I.U.S. (Rechnitzer Flüchtlings- und Gedenkinitiative und Stiftung – Rohonci Menekült és Emlékeződeményezés és Alapítvány), amely 1991-ben emlékkövet avatott az 1945-ben lerombolt Batthyány-kastély parkjában.

1993 az egyesület megvette és átadta a keresztapja épületét az Ausztriai Zsidó Hitközségek Szövetségének és ott emlékhelyet alakítottak ki az épület mellett. Itt a gyilkosságok március 25-i évfordulóján minden évben megemlékezést tartanak, rohonci polgárok, a helyi papok, magyar rabbik és diplomaták részvételével.

1994 Az első tényfeltáró dokumentumfilmet Margareta Heinrich és Eduard Erne készítette el „Elhallgatás” címmel.

1995 bemutatták Felsőörött Peter Wagner „März. Der 24” című színdarabját.

1998 Az osztrák történész, Eva Holpfer e tárgyból írta diplomamunkáját.

2007 október 18-án a Frankfurter Allgemeine Zeitung közölte a brit történész, David R. L. Litchfield írását „Rohonci mészárlás” címmel, aki a Thyssen családról publikálta a „The Thyssen Art Macabre” című kötetét, 2006. július 6-án.

2008 november 18-án Münchenben bemutatták az irodalmi Nobel-díjas Elfriede Jelinek művét, „Rohonc (Az öldöklő angyal)” címmel.

2009 A színdarabot vendégjáték keretében Budapesten is bemutatták.

2009 december 12-én a Das Magazin (a svájci Tages Anzeiger, a Basler Zeitung, a Berner Zeitung és a Der Bund közös heti melléklete) közölte Sacha Batthyany „A szörnyű titok” című cikkét. A tömeggyilkosság 70. évfordulójára készült el Timo Novotny és Alfred Weidinger dokumentumfilmje „Árpád és Géza” címmel.

2012 osztrák és magyar közös munkával, EU támogatással szabadtéri múzeumot hoztak létre.

2013 Elfriede Jelinek művének magyar fordítását a Holmi folyóirat publikálta. A darabot többször játszották Budapesten is. Legutoljára a Tesla színház mutatta be 2016 tavaszán (lásd Egység 87. szám, 26. oldal).

2016 februárjában a kölni Kiepenheuer & Witsch kiadó megjelenteti Sacha Batthyany „Und was hat das mit mir zu tun?” című könyvét (magyar kiadása a Helikon gondozásában jelent meg „És nekem mi közöm ehhez?” címmel).

A rohonci eseményeknek és emlékhelynek külön honlapja van Ausztriában, és magyar nyelven is elérhető. <http://www.gedenkweg.at/index.php/kreuzstadl-ungarisch>

ZSIDÓK POZSONYBAN

A mai Szlovákia területén élő zsidó közösségek éppolyan sokfélék, mint maga az ország, történelmük összefonódik a térség sokféle nemzetiségének történetével. Az első zsidó közösség Pozsonyban alakult meg a 13. század végén. A Mohácsi vész után sok városból kiűzték a zsidókat a régióban. Ezek a közösségek a 17-18. század fordulóján kezdtek el csak újjáalakulni. Ekkor Morvaországból, Galíciából és Ausztriából költöztek ide zsidók.

A régióban a 19. századra megerősödtek a zsidó közösségek, leginkább az ortodox irányultságú közösségek voltak jellemzőek. Pozsonyban a Chátám Szofer (Schreiber Mózes rabbi) vezetésével világhírű jesiva működött.

Az I. világháború után a térségben – mely ekkor Csehszlovákiához tartozott – megerősödött a zsidó nacionalizmus, nagy népszerűségnek örvendtek a cionista eszmék. Ez különösen hangsúlyossá vált '30-as években a szlovák nacionalizmussal párhuzamosan megerősödő antiszemitizmus miatt. A II. világháború alatt a régióból mintegy 107 ezer zsidót deportáltak, mind a magyar, mind a szlovák területekről. A nagyjából 30 ezer túlélő nagyrésze Izraelbe emigrált. Napjainkban körülbelül 3000 főt számlál a közösség.

Baruch Myers rabbi és felesége, Chanie 1993-ban az Amerikai Egyesült Államokból érkezett Szlovákiába a Chábád Mozgalom képviselőjeként. Az ország főrabbiaként Myers rabbi családjával a pozsonyi zsinagógát látogató zsidók számára nemcsak a vallási, hanem a közösségi életet is felvirágoztatta. A közösség mára több száz főssé növekedett és a szlovák fővárosban található központ a zsidóság világítótornyaként működik, színes programokkal és közös ünnepekkel várják a tagjaikat. Munkájukról és terveikről a rebbeceknak mesélt lapunknak.

HORVÁTH IVETT ÍRÁSA

„Új korszak kezdődött, amelyben végre büszkén lehet zsidóként élni”

Milyen célokkal érkeztek Szlovákiába a kinevezésük idején, és milyen kihívásokkal kellett akkor szembenéznie a zsidó közösségnek?

Amikor 1993-ban megérkeztünk, legfőbb küldetésünknek azt tekintettük, amit a Lubavicsi Rebbe, Menachem Schneerson rabbi – emléke legyen áldott – bízott küldötteire világszerte. Mégpedig azt, hogy biztosítsuk a lehetőséget minden zsidó számára, hogy megismerhessék és megtapasztalhassák az eredeti judaizmust, és arra örömmel, saját szellemi örökségük részeként tekintsenek. Amikor először jártunk itt, sokként ért bennünket a zsidó közösség kis létszáma; aminek többségét idős emberek alkották, akiken félelem jelei látszódtak, ha a zsidó származásuk felmerült. Átélték a Holokausztot vagy a kommunizmust, esetleg mindkettőt – és ez maradandó, jól látható nyomokat hagyott a világnézetükön, viselkedésükön és különösen a zsidó identitásukon. Nemcsak a vallásukról féltek beszélni, de igyekeztek elkerülni mindent, ami miatt zsidóknak „címkézték” volna őket, vagy a körülöttük élőkől bár-hogy megkülönböztették volna őket. Valójában a csoport számára, amit ma már a közösségünknek nevezünk, a judaizmus egyet jelentett a Holokausztal, az üldöztetéssel, kigúnyolással, temetésekkel és megemlékezésekkel,

csupa negatív dologgal. Az eredmény – érthetően – egy rendkívül asszimilált, bizonytalan zsidóság lett, amely tagjai amúgy ösztönösen érezték, hogy a judaizmus valójában értéket jelent, de az mégis megfoghatatlan maradt számukra. A másik és még nagyobb meglepetést pedig az jelentette, hogy miután a határokat ideiglenesen megnyitották 1968-ban, a zsidóságnak csaknem egy teljes generációja elhagyta az országot. Emiatt a szüleink generációja, és így a saját és gyermekeinké is szinte teljesen hiányzott az országból. Mindezt kezdettől két dolgot tűztünk ki fő célként: egyrészt felkeresni a zsidóság fiatalabb generációját – azokat, akik esetleg asszimilálódtak vagy „rejtőzködtek”, de a figyelmünkre, törődésünkre vágytak. Másrészt pedig minél nagyobb nyilvánosság előtt végezni a tevékenységeinket, hogy kifejezzük: új korszak kezdődött; egy olyan korszak, amelyben nincs többé ok a félelemre, hanem büszkén lehet zsidóként élni – nemcsak Jeruzsálemben, Londonban vagy Brooklynban, hanem Szlovákiában is.

Hány fős ma a közösség, amelyet vezetnek és mekkora a zsidóság létszáma Szlovákiában?

A közösségünknek hivatalosan közel 500 tagja van, többségében az idősebb

korosztályhoz tartoznak. Ugyanakkor a Chábád Központunknak köszönhetően folyamatosan találkozunk olyan fiatal zsidókkal, akik korábban nem kötődtek a közösséghez, de a Teremtő közösségének és zsidó családnak tagjai. Mi mindig nagy örömmel fogadjuk őket, amikor felfedezik az örökségüket. A Szlovákiában élő zsidóság számát megközelítőleg 3000 főre becsülik, de nagyon nehéz erről pontos adatot találni. Ezt a számot elég realitásnak tartjuk, bár minden zsidó, akit mi ismerünk, tud olyan személyekről, akik egyelőre még titkolják a származásukat. Reméljük, a jövőben velük is találkozhatunk.

Milyen programokat szerveznek a közösség számára és hogyan zajlanak ma a közös ünnepek?

A Chábád Zsidó Oktatási Központban (szlovákul: *Židovske Vzdelavacie Centrum Chabad*) nagyon sokszínű és minden korosztály számára érdekes programokkal igyekszünk készülni – főként az oktatásra és ünnepekre fókuszálunk. Közösségi és családi, gyerekprogramokat, valamint ünnepeket is rendszeresen szervezünk. Ilyen a Hanukai Családi Vásár, közös gyertyagyújtás a főtéren, Purimi ünnepek, a pészachi széderestek, Lág Báomeri piknik, stb. Mindezek mellett létezik egy Nshei Chábád nevű zsidó női klubunk is, ahol havonta szervezünk előadásokat, valamint felnőttoktatás és színes zsidó közösségi élet zajlik. Ezekkel párhuzamosan tinédzsereknek szóló klubbal is rendelkezünk, bár- és bátmicva-előkészítőt is tartunk, játékonysági tevékenységet végzünk, és a Pozsonyba látogató turisták, üzletemberek számára is rendezünk fogadásokat. Az elmúlt évben pedig egy nagylelkű támogatónk köszönhetően az Oktatási Központunk átköltözhetett egy új, tágasabb helyre a belvárosban, melynek köszönhetően még több helyi lakót és turistát fogadhatunk, sokkal jobb és kényelmesebb körülmények között bővíthetjük a programjainkat.

Hogyan látják a fiatalok szerepét a zsidóságban, és miként próbálják őket bevonni a közösségi életbe?

Számunkra a gyermekek jelentik a jövőt és a legértékesebb kincset, amivel rendelkezhetünk – családi, közösségi és

nemzeti szinten egyaránt. Ráadásul, a kommunista örökséggel bíró országok esetében különösen fontos szempont, hogy ma a gyermekek jelentik az első olyan generációt a második világháború óta, amely traumák és az előző zsidó generációk nehézségei nélkül nőhetnek fel megszületésük pillanata óta. Mindezt nagyon fontosnak tartjuk, hogy ezeknek a gyermekeknek egy biztos, örömteli és jelentős tudást, élményt adjunk át a zsidóságról, amit ők is továbbadhatnak a következő nemzedék számára.

Az elmúlt harminc évben az idom többségét gyermekek között tölthettem – hála a Teremtőnek, 13 saját gyermeket nevelhettem fel és egyidejűleg a közösségben élő gyerekeket is taníthattam, igazgathattam a programjaink során. Mindezeknek része az államilag akkreditált óvodánk, a „Mami és Én” nevű programunk, a nyári napközis táborok, a „Tóra Or” iskola utáni kiegészítő oktatásunk, és a shabaton hétvégék Szlovákiában és a szomszédos országokban, továbbá számos közös családi program. Számomra ezek a legnagyszerűbb és

legörömtelibb tevékenységek, amik boldogságot jelentenek az életemben.

Milyennek látják a zsidóság mai helyzetét a szlovák társadalomban? Miként viszonyulnak a zsidó közösséghez, és látnak-e változásokat ahhoz képest, ami az érkezésükkor volt jellemző?

Mint említettem, amikor először ide érkeztünk, nagyon kevesen voltak, akik nyilvános helyen zsidóként tűntek fel, vagy láthatóan úgy viselkedtek volna. A helyzetet jól szemléltette, hogy az emberek a férjemtől nem azt kérdezték, „ki vagy?”, hanem azt, hogy „mi?”. Az első zsidó esküvő során, amelyet a férjem tartott, a párnak a város egyetlen, múzeumban őrzött hüpáját kellett kibérelnie. A 2001. szeptember 11-i amerikai terrortámadást követően pedig valaki odaszaladt a férjemhez, és azt kiabálta: „Oszama, mindenhol téged keresnek”. De szerencsére az állandó nyilvános tevékenységeinknek, a média-megjelenéseknek és a zsidó szokásokkal kapcsolatos ismeretterjesztésnek következtében sok minden megváltozott körülöttünk azóta. Egyrészt, létezik egy általános trend, és a jelenlegi események mentén erősödni látszanak a szélsőjobboldali, nacionanlista pártok – ahogy szerte Európában –, erre persze figyelni kell. De helyi szinten azt tapasztaljuk a hétköznapijaink során, hogy a szlovák lakosság egyre nagyobb nyitottságot mutat a külföldi turisták és itt élő népcsoportok felé, különösen a zsidó közösség felé. Ugyanakkor a zsidósághoz kötődő sztereotípiák máig erősen élnek az emberekben (pl. a zsidók uralma a média felett, zsidóságot jellemző gazdagság, stb.). Viszont az utcán alapvetően azt tapasztaljuk, hogy a szlovák emberek barátságosak, udvariasak és toleránsak. Hála a Teremtőnek nem élünk át félelemre okot adó atrocitásokat vagy antiszemita megnyilvánulásokat – szemben néhány nyugat-európai országgal, ahol ennek fennáll a veszélye. A férjem és fiaim szabadon járhatnak kipában és cicivel az utcán; a legidősebb fiam is ma már magas beosztásban dolgozhat egy szlovák vállalatnál. Sokan kíváncsisággal tekintenek rá, de tiszteletben tartják a hitét, megtarthatja a zsidó ünnepeket, mint bármelyik nagyvárosban a világon.

ZSIDÓK KOMÁROMBAN

„VAN MÉG TARTALÉK”

POLGÁRMESTERI DÍJJAL TÜNTETTÉK KI A KOMÁROMI ZSIDÓ ÉLET SZERVEZŐIT

Az 1791-ben alapított Komáromi Zsidó Hitközség 226 éve színtere a településen és a régióban élő zsidóság hit- és kulturális életének. Programjaik, rendezvényeik nyitottak minden zsidó kultúra iránt érdeklődő látogató számára. A komáromi zsidó élet hajtóereje két fivér, PASZTERNÁK TAMÁS és PASZTERNÁK ANDRÁS. Munkájukról és a közösségről kérdeztük őket. HORVÁTH IVETT ÍRÁSA

Milyen lehetőségek várnak azokra, akik Komáromba látogatnak és a helyi zsidóság történetével szeretnének megismerkedni?

P.A.: A 2000-es évek elején indítottuk útjára Chalon – Ablak programunkat és ekkor hívtuk életre a MENHÁZ – Zsidó Kulturális és Közösségi Központot, mely az 1896-ban épült Menházban próbálja bemutatni a KZsH gyökerei mellett az élő zsidó közösséget is.

Itt található Komárom utolsó működő zsinagógája, a Schnitzer Ármin Mikromúzeum, a Spitzer Béla Kiskönyvtár, a Wallenstein Zoltánról elnevezett kultúrterem és az utóbbi években felújított, közösségi célokat szolgáló kert, valamint az oktatási helyiségekkel kiegészült iroda. A folyosókon időszakos kiállítások – jelenleg a Menház 120 évét bemutató mobil tárlat – és az elmúlt közel 30 év történeteit idéző fényképek kapnak helyet.

Az épített örökség és neves zsidó személyiségek emlékének megőrzését szolgálják a városban az utóbbi években elhelyezett emléktáblák, illetve a városban elhelyezett botlatókövek.

MILYEN FELADATAI VANNAK A MENHÁZ-NAK?

A Komáromi Zsidó Hitközség (KZsH) egyik legfontosabb célkitűzése, hogy az utókor számára

megőrizze a közösség történetének legfontosabb pillanatait, a városért és a régióért tevékenykedő zsidó emberek emlékét. Ugyancsak fontos a publikációs tevékenységünk. A több mint 22 éve megjelenő Hitközségi Híradó mellett időről időre hiánypótló kiadványokkal jelentkezünk. A világhálón is számtalan információt közlünk a folyamatosan frissülő www.menhaz.sk oldalon.

PT.: A közösségi munkának négy alappillére van – a hitélet fenntartása, az oktatás, a kultúra és a szociális gondoskodás a Holokauszt túlélőiről és a vészidőszak után született generáció tagjairól. A múlt megismerése mellett kiemelten fontosnak tartjuk, hogy minden hónapban legalább egy programot szervezzünk. Az ünnepeket próbáljuk a helyi körülményekhez képest megtartani, ebben különböző vallási irányzatok rabbijai, kántorai, előimádkozói segítik munkánkat. Rendszeresen vannak előadások, koncertek is. Aki felénk jár, egy nyitott, befogadó, de mégis a hagyományokhoz ragaszkodó kis közösséget talál. Amikor csak lehet, biztosítjuk a közösségi eseményeken a kóser étkezést is.

Megközelítőleg hány fő vesz részt a munkában? Mekkora csapat dolgozik a helyi közösség építésén?

P.A.: A közösséget a vezetőség irányítja, ennek 5 tagja van. A hét-

köznapi működést az irodánk biztosítja, itt három fő tevékenykedik. A programok szervezését és a Hitközségi Híradó szerkesztését ketten végezzük a bátyámmal. A programokon a közösség tagjai és szimpatizánsaink is aktívan kiveszik a részüket a feladatokból.

PT.: Ki kell emelni, hogy az említett közreműködők nagy része önkéntesként végzi feladatát.

Melyik korosztályt szeretnék megszólítani? Gyermekeket, iskolásokat is várnak?

P.A.: A legkisebbektől a szeniorokig mindenkit várunk a programokon, beszéljen akár magyarul, akár szlovákul, s legyen bármely felekezeti híve. Az utóbbi időben majdnem minden rendezvényünkön van játszósarok, a legkisebbeket az ünnepekkel kapcsolatos tematikus, interaktív játékok, fejtörők várják. A nagyobbak izgalmas előadásokból, koncertekből, közös kirándulásokból válogathatnak.

Paszternák Tamás (balra), Paszternák András (jobbra)

1996-ban nyílt a Shalom klubunk, van héber-oktatás is.

P.T.: Fontos feladatunk, hogy a régió iskolái számára is tartsunk oktatási programokat. Általános- és középiskolások is ellátogatnak hozzánk egy-egy rendhagyó történelemóra keretében. Van kapcsolatunk a helyi egyetemmel is. Felnőttek számára pedig rendszeresen megtartjuk a „Nyitott kapuk napját”.

Milyen a kapcsolatuk a városi vezetéssel, önkormányzattal? Mennyire támogatják az Önök munkáját?

P.A.: Rendezvényeinken rendszeresen jelen vannak (Észak-)Komárom városának vezetői, a városi képviselőtestület tagjai. Számos projektet valósítottunk meg az önkormányzat támogatásával. Időről-időre bekapcsolódunk a két Komárom legnagyobb kulturális programjába, a Komáromi Napokba.

P.T.: Ugyanakkor egyre többször kell szót emelnünk az olykor a hivatalos szervek aktív- vagy passzív támogatásával megvalósuló szélsőjobboldali rendezvényekkel szemben. Oktatási intézményekben is előfordultak antiszemita jelenségek az utóbbi időben, ezek ellen programjainkkal próbálunk küzdeni.

Kapcsolatban állnak a szomszédos országokban, például Magyarországon élő zsidósággal?

P.A.: Komárom-Esztergom megye az egyetlen a mai Magyarországon, ahol már nincs működő zsidó hitközség. Tatáról, Tatabányáról és a környező településekről rendszeresen érkeznek hozzánk hittestvérek. Az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetemmel, a BZsH különböző körzeteivel és intézményivel rendszeresen szervezünk közös programokat.

P.T.: Sokan keresik gyökereiket az egész világból, akik rendszeresen ellátogatnak városunkba. Ennek segítésére most kezdődik a temető síremlékeinek digitalizálása. Munkánkat az utóbbi években több zsidó szervezet támogatta Hollandiából, Izraelből és Angliá-

ból. Velük is folyamatosan tartjuk a kapcsolatot.

Közösségépítő munkájuk rendszeresen külső elismerésben részesül. A közelmúltban is átvehettek egy díjat, melyik volt ez?

P.A.: 2017 áprilisában, a Komáromi Napok nyitó testületi ülésén, melyet a Duna két partján lévő Komáromok önkormányzatai közösen szerveznek, Komárom város polgármesterének díjában részesültünk, az elmúlt 20 évben a zsidó hagyományok megőrzéséért és a kulturális élet színesítéséért tett erőfeszítéseink elismeréseként. Jó érzés volt, hogy jelöltek bennünket a rangos elismerésre, melynek odaítélése erőt ad a folytatáshoz. Köszönettel tartozunk nagyszüleinknek, szüleinknek, életünk párjainak és mindazoknak, akik lapunk olvasójaként, a Menházban szervezett programok közreműködőjeként vagy látogatójaként hozzájárult a közösen elért sikerekhez.

Melyek a jövőbeli terveik, milyen célokkal folytatják munkájukat?

P.A.: Amikor a OR-ZsE liturgiátörténet szakára jártunk, gyakran hallottuk, hogy a legfontosabb zsidó életélményt nyújtani. Ezt tanultuk madrichként és korcsoportvezetőként Szarvason is. Egy-egy újabb lapszám megjelentetésével, egy-egy rendezvény megszervezésével ugyanez a célunk. Sosem foglalmaztunk meg nagyívű célokat. Szeretnénk minél több mozaikdarabot megőrizni a múltból, s minél gazdagabb programkínálattal tovább írni a Komáromi Zsidó Hitközség krónikáját.

P.T.: A közelmúltban bővítenünk kellett közösségi terünket, mert olykor kicsinek bizonyult a terem. Pár hete, Lag Baomerkor 20-an képviselték Komáromot a regionális ünnepségen, Dunaszerdahelyen. Ezek erőt adnak a folytatáshoz. Az aktív tagjaink közül sokan korábban nem jártak közénk. Mivel ez egy kisváros, szinte mindenkit ismerünk. Tudjuk, van még „tartalék”, a cél, hogy ők is bekapcsolódjanak a munkánkba. Ebben bízunk.

ZSIDÓ JÓTEVŐK ÉS NEM-ZSIDÓ RÁSZORULÓK A 19. SZÁZADI BUDAPESTEN

Judapest anno néven új rovattal jelentkezünk, mely a főváros zsidó történetét mutatja be. A sorozat első részében megismerhetjük a „Judapest” megszületésének történetét és fejet hajtunk egy kiemelkedő hölgy előtt, aki áldozatos munkájával nem csak a zsidó közösség szegényeit, hanem a székesfőváros minden rászorulóját támogatta, felekezeti hovatartozásra való tekintet nélkül. CSEH VIKTOR ÍRÁSA

Új rovatunk célja, hogy mélységében mutassa be a magyar zsidók és a főváros sokrétű kapcsolatát. Az írások egy készülő könyv témáiból ad időről-időre ízelítőt.

Zsidó Budapest könyv ugyan már több született, azok leginkább csak a fővárosi zsinagógákat és más vallási színtereket mutatják be, ráadásul sokszor csak nehezen szerezhetők be. Készülő könyvünk célja, hogy építészeti emlékeken keresztül mutassuk be a fővárosi zsidókat és az ő történetüket. A történetmesélés fontos eszköze a vizualitás lesz, megmutatva, miből lett a „jelen”.

A „JUDAPEST” NÉV EREDETE

A „Judapest” kifejezést először a 20. századfordulón használta Karl Lueger (1844–1910) Bécs – vállaltan – antiszemita polgármestere, akit 1895-ben választottak városvezetőnek a monarchia fővárosában. Lueger a kifejezést egyrészt zsidóellenes, másrészt magyarellenos töltettel használta, ugyanis egyik csoportot sem kedvelte. A szóalkotáshoz hozzájárult az 1900-as népszámlálási eredmény is, mely szerint Budapest lakosságának 23,6%-a volt zsidó (ekkor egyébként Magyarország összlakossága 16.838.255 fő volt, melyből 831.162 fő vallotta magát izraelita vallásúnak, ez összességében 4,8%-ot jelentett).

Tehát a főváros lakosságának majdnem negyede zsidó volt, mely valóban szembetűnő lehetett – ugyan nem mindenhol, mert ez az arány csak az V., VI. és VII. kerületekben volt meg, a többiben ennél jóval kevesebb volt az izraelita vallásúak száma. De „Judapest megalkotásához” hozzájárulhatott Lueger „ars poeticájá” is, miszerint: „Hogy ki a zsidó, azt én mondom meg!” – ezzel valószínűleg torzulhatott az amúgy sem alacsony arány, hiszen a luegeri gondolkodásmódtól rögtön zsidók lettek a kissé liberálisabb gondolkodású személyek is...

KOHNOK SOKASÁGA A PESTI ÉTELOSZTÁSON

„Ha azon az alapon ítéljük meg a főváros társadalmának hitét, hogy minő istent vallanak a társadalmi nyomor enyhítői – akkor szinte igaza lenne a Lueger-féle mondásnak, hogy Budapest tulajdonképpen Judapest.” – olvashatjuk egy 1901-ben nyomtatott Egyenlőség hetilap hasábján.

A fővárosi, izraelita hitközségek heti szinten rendeztek ételosztásokat, ahol ezrek, éves szinten pedig száz-ezrek kaptak meleg ételmezt, és anyakönyvi kivonatot bizony senkitől sem kértek. Erre pedig méltán lehetettek büszkéek a pesti zsidók!

A századfordulón terjedt el az a szóbeszéd, hogy a Chevra Kadisa

(Temetkezési egyesület – a szerk.) egy ételosztásán, ahol egy egyszerű statisztikát akartak készíteni, minden második ember a „Kohn” nevet

Bischitz Johanna büsztje
(Vasárnapi Ujság (1889)
36. évf. 48. szám, p.785.)

mondta be. Meglepődtek az ételosztás szervezői, hiszen a budapesti zsinagógák egy részében nem tudtak kohenitát felhívni a Tórához, bezzeg ott az ételosztáson meg több száz is akadt.... Ekkor ment le az elnök,

hogy mindenkinek tisztázza, az ingyen ebéd, nem csak a zsidóknak jár, sőt!

JÓTEKONYSÁG MESTERFOKON: BISCHITZNÉ ÉS AZ EGYLET

A számos zsidó alapítású karitatív intézményből egyet mindenképp érdemes kiemelni, mégpedig a Fővárosi Szegény Gyermekkert Egyletet. Az egyletet 1879. április 24-én nyolc magánszemély alapította meg Ferenc József király és Erzsébet királyné ezüstmennyegzője alkalmából. Kezdetben még pénzhánnal küzdöttek és egy bérelt szobában 15-20, többségében árva gyermeket gondoztak. Az egylet pártolóinak száma csakhamar 1000 főre ugrott és éves szinten már 250, három és hat év közötti gyermeket szállásoltak el és tanítottak, és ennél még többnek a nevelését követték – mondani sem kell, hogy felekezetre való tekintet nélkül.

Az egylet az aprócska bérleményből hamarosan az Akácfa utca 32. szám alatti épületbe költözött. Az 1880-as évek vége felé fogalmazódott meg az egylet vezetésében: elsősorban Bischitz Johanna (1827-1898) díszelnőknőben és dr. Grosz Sándor (?-1908) elnökből, hogy jó lenne ha az intézmény egy új és korszerű épületbe költözne, pontosabban, ha egy saját menházat tudnának építeni az Akácfa utcai telken. Így a nemes célt szem előtt tartva számost jótékonyági bált rendeztek, sőt még szerencsesorjegyet is forgalomba hoztak.

ÜNNEPSÉG AZ AKÁCFA UTCÁBAN

1889. november 10-én az egylet kertjében szoboravatási bankettet rendeztek. Az ünnepség és a büszkhevesi Bischitz Dávidné Fischer Johannának készült, de nagy titokban, mert ha Bischitzné tudomást szerzett volna a „felhajtásról”, akkor biztosan megpróbálta volna szabotálni azt. Bischitzné pedig megérdemelte a gálát, hiszen egyike volt a legnagyobbaknak, akik a hazai nyomort enyhítették: 1866-tól, amikor megalapította a Pesti Izraelita Nőegyletet, annak égisze alatt folyamatosan az elesettek megsegítéséért fáradozott – jótékonyági alapítványainak se szeri se száma

nem volt. Saját kezdeményezésű alapítványain túl 35 egyesület és több mint 10 nőegylet dísztagja volt. Ezért is gondolhatták a kor vezetői, hogy Bischitz Johannának készítették el a főváros első női szobrát.

Ezen a bizonyos őszi vasárnap délelőttön egymást érték a szebbnél-szebb laudációk, Bischitzné pedig hiába szabadkozott, hogy ő csak „eszköze a nemes szenvedélynek” – utalva arra, hogy ő „csupán” megszerzi a mecénásokat a jótékonykodásnak, közöttük a kor egyik legnagyobbikát,

Bischitz Johanna és kitüntetései (Strelisky Lipót fényképész után, Vasárnapi Ujság (1898) 45. évf. 14. szám, p. 229.)

Hirsch Moritz (1867-1896) bárót is –, a köszöntések és gratulációk csak folytatódtak. Szász Károly református püspök például mások mellett Szilágyi Erzsébettel és Zrínyi Ilonával hozta párhuzamba Bischitznét.

FELÉPÜL AZ ÚJ MENHÁZ

A koronás arany érdemkereszttel, Ferenc József rendkereszttel és boszniai Natália-renddel kitüntetett elnökasszonyt nem részegítette meg a tömjénezés mámore, hanem ezután is folytatta a gyűjtéseket, meghozza egyre látványosabban: 1893. május 31-én az Erzsébet téren megszervezte

az úgynevezett „Rózsá-ünnepélyt”, melyen számos népszerű színészről árult virágot. A karneválon csak tárogatói jeggyel lehetett résztvenni, melynek teljes bevételét az új menház felállítására fordították.

A Fővárosi Szegény Gyermekkert Egylet háza végül 1895-re készült el véglegesen Porzsolt Ernő tervei alapján és Majorossy Géza kivitelezésében az egylet korábban is használt telkén. Az elkészülés évében, augusztus elején költöztek át a 300 gyermeket befogadó intézménybe, melynek földszintjén a hálótermek, fürdőszobák, valamint a tanterem voltak kialakítva. A három tanterem a főváros akkori tanintézményei közül a legnagyobb volt, egyenkénti 105 nm-es alapterületével.

Az egylet vezetőinek gyakorlatias szemléletét máig láthatjuk, ha felnézünk az épület második emeletére, ahol szembetűnően nagy, lekerékített ablakokat fedezünk fel. Itt volt a hangversenyterem, ahol szinte minden este koncerteket, előadásokat vagy éppen felolvasó esteket tartottak; a belépőjegyekből befolyt összeget pedig az intézmény fenntartására fordították, vagyis önfenntartókká váltak.

Az új menház átadásával Bischitzné carrarai márvány büsztjét a kertből, a kapubejáró jobb oldali fülkéjébe helyezték át. Róna József (1861-1939) szobrász alkotását a második világháború után eltávolították, a Magyar Zsidó Múzeum raktárába került. Így mára csak az üres piederstál vésete: „Bischitz Dávidné, 1889.” jelez a majd' 120 éve halott matrónáról. Az épület ma lakóház és napköziotthonos óvoda.

BIBLIOGRÁFIA: Csillag Máté, „A Fővárosi szegény-gyermekkert-egylet. Gyermek otthon”, in: Egyenlőség (1895) 14. évf. 32. szám (melléklet), pp. 2-3.; György Aladár, „Bischitz Dávidné”, in: Vasárnapi Ujság (1889) 36. évf. 48. szám, p. 785.; Komáromi Sándor, „Egy kis összehasonlítás”, in: Egyenlőség (1901) 20. évf. 22. szám, pp. 6-7.; Péterfi Jenő, „A fővárosi Szegény-gyermekkert egyletéről”, in: Egyenlőség (1893) 12. évf. 21. szám, p. 17.; „Az elismerés ünnepe. Bischitz Dávidné szobrának leleplezése”, in: Egyenlőség (1889) 8. évf. 43. szám, pp. 4-7.; „Judapest”, in: Egyenlőség (1911) 30. évf. 6. szám, pp. 9-10.

CIVOT HÁSÉM MAGYARORSZÁGON

„5741 tisri 19-én a Rebbe merőben új dimenziót nyitott és új magasságokba emelte a Chábád és a saját maga részvételét úgy a Lubavicsi, mint az irányzaton kívül élő zsidó gyermekek oktatásának terén... A gyerekeknek tartott beszéde során a Rebbe elmagyarázta, hogy a szervezet célja a zsidó gyerekek egyesítése az egész világon, hogy bevilágítsák a Földet a Tóra és a micvák fényével.” – így emlékszik vissza Menachem Mendel Bronfman rabbi az izraeli Chábád magazinnak adott interjújában a Civot Hásém mozgalom kezdeteire. Bronfman rabbi 1981-ben, a Rebbe felkérésére kezdte el megszervezni a csoportokat és kidolgozni a már világméretűre nőtt oktatási program alapjait. Magyarország tavaly ősszel csatlakozott a Civot Hásém-programhoz. A rendkívül sikeres tanfolyamról **HURWITZ DVORA LEA** rebbecennel, a program vezetőjével beszélgettünk. J. V. ÍRÁSA

Mitől olyan népszerű világszerte ez a program?

Ennek több oka van. Egyrészt fontos, hogy egy csapathoz tartozol. Minden diák kap egy sapkát, pólót, pulcsit, amire rávarrhatja az egyes elért szintek után járó rangjelzést. Azért olyan sikeres és híres ez a rendszer, mert inspirálja a gyerekeket, hogy mindig egyre jobbak és jobbak legyenek.

A gyerekeknek vonzó a ranglétra rendszere is. A világ legtöbb részén a katona olyan ember, akit csodálunk, mert példamutató, aki vállalja a veszélyt az országa és a társai védelmében. A gyerekek szemében a hősiességet a katonák, tűzoltók, rendőrök személyesítik meg, és szeretnék rájuk hasonlítani, mert a lehető legjobb emberré akarnak válni. A ranglétrán való előrejutás a tanulás segítségével eljuttatja őket ebbe a különleges státuszba. A tanulás, a tanítás, egymás tanítása mind egy-egy lehetőség, hogy előrelépjenek a ranglétrán.

Mit csinál az, aki csatlakozik a Civot Hásémhez?

A program nagyon egyértelmű és világos útvonalon halad: *A zsidó gyermek jegyzetfüzete* című sorozat köteteit veszünk végig egy szépen egymásra épülő rendszerben, így jól követhető, az egész lényege a tanulás. Amikor Tórát tanulunk, jobbá akarjuk tenni a világot. A Civot Hásém-ben résztvevőknek nem szükséges vallásosnak lenniük. A program mindenki számára nyitott, annyi csak a feladat, hogy tanulj. Az iskolában szünetekben, ha unatkozol; otthon, lefekvés előtt, bárhol. A legjobb az, hogy önállóan tanulhatsz. Ha

tanítási szünet van, vagy nyaraltok, akkor is forgathatod a kis könyvecskét és haladhatsz vele. Nagyon rugalmas, mert a saját ütemedben tanulsz.

Mi adhat motivációt a folyamatos tanuláshoz?

Szeptembertől minden hónapban egyszer, vasárnap reggel összegyűlik a Civot Hásém-csapat. Ezekre a foglalkozásokra nem kötelező jönni, de ilyenkor vannak a vizsgák (amit bárkikor megírhat az ember), az ajándékozás és ami a legfontosabb: a következő rangjelzések kiosztása. Ezek az összegyűltelek adhatnak motivációt, ha véletlenül elfogyna a lendület.

Ezeket a találkozókat *Rapi-Legény Zsuzsa* (akinek ezúton mondunk köszönetet áldozatos munkájáért) vezeti és szervezi. Ilyenkor csoportokban folyik a munka. Munkafüzeteket töltünk ki gyakorlásképpen, sokat játszunk. Aki elakad a tanulásban kérdezhet ilyenkor. Szeptembertől több csapat is indul, a különböző szinten állóknak. Azoknak, akik tavaly már nagyon jól haladtak, következő tanévtől hetente szervezünk közös tanulást.

Hogy működik a magyarországi Civot Hásém?

Nagyon sikeres volt a Civot Hásém-program Magyarországon. 42 jelentkezőnk volt ősszel. Akadtak, akik folyamatosan jártak a vasárnapi foglalkozásokra, volt, aki csak néha jött. Sokan már a második könyvet is befejezték. Nagyon okosak a gyerekek és fantasztikus ütemben haladnak. A szülők is segítenek, tanulnak a gyerekekkel: így ők is kapcsolatot teremtenek a zsidósággal és a gyermekekkel eltöltött idő is nagyon fontos.

További információ a következő tanfolyammal kapcsolatban:

Rapi-Legény Zsuzsa:

rapilegenny@gmail.com, 06-30-251-3408

A legkelendőbb áru

DÉNES ANNA MESÉJE

Onkelosz Hadrianus császár unokaöccse volt. Okos, csinos és jólnevelt fiatalemberként ígéretes jövő állt előtte a hatalmas Római Birodalomban. Onkelosz azonban másfelé tartott: megismerkedett néhány kiváló zsidó családdal, és rajtuk keresztül megszerette a zsidóságot is.

Ám Onkelosz a legnemesebb római család sarjaként, nem válhatott egyszerűen csak zsidóvá – a zsidókat akkoriban lenézték, megvetették; a Római Birodalom császáranak unokaöccse nem lehetett zsidó! Nagyszerű tervet eszelt hát ki: meglátogatta nagybátyját, és megemlítette neki, hogy az utóbbi időben egyre jobban érdeklődik a kereskedelem iránt. Hadrianus, aki nagyon szerette unokaöccsét, igencsak örült ennek. Azt tanácsolta Onkelosznak, hogy keressen egy jól eladható árut, amit még nem fedeztek fel a vásárlók. „Ez az áru hozhatja a legtöbb hasznot” – mondta a nagyhatalmú uralkodó. Onkelosz pontosan ezt akarta hallani! Ettől fogva szabadon utazgathatott és találkozhatott kereskedőkkel – akik közül nagyon sokan zsidók voltak –, anélkül, hogy bárkiben is gyanú merült volna fel vele kapcsolatban. Hosszú utazásai során nem egyszer ellátogatott a Szentföldre is és ott Tórát tanult.

Onkelosz különlegesen éles eszű fiatalember volt, gyorsan megtanult héberül és elsajátította a zsidó jogot is. Amikor elérkezett az idő, titokban betért a zsidóságba.

Abban az időben Eliézer rabbi és Jehosua rabbi volt a zsidó nép szellemi vezetője. Onkelosz meglátogatta őket és könyörgött, hogy fogadják tanítványukká. A Bölcsék látták, milyen hatalmas változáson ment át a korábban gőgös ifjú: alázattal és tudásszomjjal telve fordult hozzájuk, akárcsak a többi tanítványuk. Végül befogadták őt és lelkesen tanították az újonnan zsidóvá lett fiút.

Telt-múlt az idő, Onkelosz nem halogathatta tovább a Rómába való visszatérést. Isten segítségével bízva búcsúzott el mestereitől és vágott neki az utazásnak. A birodalom fővárosába érve azonnal tiszteletét tette a császárnál, aki rögtön észrevette, micsoda változáson ment át a fiú: szerényebb, de bölcsőbb Onkelosz állt előtte, mint korábban.

„Mi történt veled, drága unokaöcsém? Talán sikertelen voltál az utadon, vagy netán valaki kárt merészelt tenni benned?” – kérdezte Hadrianus. „Ki merne ártani annak, aki a világ leghatalmasabb emberének unokaöccse?” – felelte mosolyogva Onkelosz. „Miért látok hát ilyen alázatot a megjelenésedben, öcsém?” – kérdezte a császár.

Onkelosz őszintén válaszolt: „Kedves nagybátyám, nem tehetek mást, mint hogy elmondom az igazságot. A változást az okozza, hogy sok időt szántam a zsidó törvénykönyv, a Tóra tanulmányozására olyannyira, hogy végül magam is zsidóvá lettem.”

Az uralkodó elvörösödött mérgében, ahogy ezt meghallotta, hiszen zsidóként a fiú nem lehetett az örököse. Mielőtt azonban megbüntette volna, magarázatot kért: „Igencsak elszomorítottál, öcsém, mert tönkretetted a veled kapcsolatos reményeimet és terveimet. Szeretném azonban tudni, mi vezetett egy ilyen jó eszű fiatalembert ilyen bolond cselekedetre.”

„Drága nagybátyám” – mondta a fiú. – „Nem más ösztönzött erre a lépésre, mint a tanács, melyet elutazásom előtt tőled kaptam.” – Hadrianus még dühösebb lett erre: „Hogyan is tanácsolhattam volna neked ekkora bolondságot?” – kérdezte felbőszülve.

„Emlékezz, mivel engedtel utamra. Azt mondtad, keressem meg a legígéretesebb árut. Kiterjedt útjaimon azt találtam, hogy nincs lenézettebb és megvetettebb ma a zsidó népnél és vallásnál. Kétségen felül áll azonban, hogy a jövőben ez lesz a világ legértékesebb áruja.”

Hadrianus megértette unokaöccse mély elköteleződését, és – bármennyire nehezére esett is –, útjára engedte, nem avatkozott bele többet az életébe.

KENYERÜNK JAVA

A kenyér története egyidős az ember történetével. Ádám és Chává (Éva) történetében olvashatjuk, hogy „Arcod verejtékével edd a kenyeret...” (1Mózes 3:19.) nem sokkal később a Tóra azt is elmeséli, hogy Noách (Noé) találta fel az ekét, megkönnyítve ezzel az emberek számára a szántást és a vetést. Ettől fogva rendszeresen hallunk a kenyérről, legyen az az ősapák vagy az egyiptomi fogság története. És ahogy a magyar nyelv, úgy a bibliai héber is gyakran használja a kenyér szót az étel szinonimájaként. DÉNES ANNA ÍRÁSA

„HÁMOCI LECHEM MIN HÁÁREC” – „AKI KENYERET AD A FÖLDBŐL”

Bölcseink meghatározása szerint az a tésztaféle minősül kenyérnek, amelyik az öt gabona (búza, árpa, rozs, tönköly, illetve zab) valamelyikének lisztjéből készült, folyékony összetevői közt több a víz, mint bármilyen más folyadék, és sütóban sütötték meg. Bölcseink szerint az a legjobb, ha csak zsidók által sütött kenyeret (*pát jisráel*) fogyasztunk. Kenyérevés előtt háromszor leöntjük a jobb, majd háromszor a bal kezünket – ez a *netilat jádájim* –, áldást mondunk a kézmosásra és a kenyérre is, és csak ezután fogunk hozzá az étkezéshez. A megtört kenyeret sóba mártjuk, mielőtt megízleljük, ezzel emlékezve a jeruzsálemi Szentélyre, ahol minden áldozathoz só adtak. A kenyérre mondott áldás minden mást is magában foglal, ezért nem szükséges utána minden egyes ételfajta külön-külön áldást mondani. A kenyeret is tartalmazó étkezés után a *bir-kát hámazont*, vagyis az asztali áldást kell elmondani.

függően a macesz lehet fehér lisztből készült, teljes kiőrlésű, vagy akár gluténmentes (zablisztból) is.

A Rebbe nagyon fontosnak tartotta, hogy hívei kézzel készült smurá mácát egyenek. Először 1954-ben beszélt az autentikus kézi macesz fogyasztásának fontosságáról. Arra biztatta híveit, hogy adjanak belőle minden zsidónak, akivel találkoznak. Ahogyan egyre bővült a chábád küldöttek köre, úgy vált egyre ismertebbé és nagyobb szabásúvá a maceszosztás, és azok a zsidók, akik korábban szinte nem is hallottak a *mácá smuráról* („őrzött macesz” – az aratástól egészen a termék elkészültéig felügyelt macesz), természetesnek vették, hogy csak ilyet fogyasztanak az ünnepen.

ÉGI KENYÉR

A kivonulás után a zsidók a pusztában egy teljes hónapon át a magukkal hozott maceszt fogyasztották. Ijár hó 15. napjának reggelén fogyott el a táplálékuk, ekkor fordultak Istenhez, hogy adjon nekik enni. E napon fogyasztották először a „nyomorúság kenyere” helyett az égi kenyeret, a mannát (héberül: mán):

„És zúgolódott Izrael fiainak egész közössége Mózes és Áron ellen... és mondták nekik Izrael fiai: Vajha meghaltunk volna az Örökkévaló keze által Egyiptom országában, midőn ültünk a húsos fazék mellett, midőn ehattunk kenyeret a jóllakásig;... És mondta az Örökkévaló Mózesnek: Íme, én *hullatok nektek kenyeret az égből*; menjen ki a nép és szedje a napravalót a maga napján... És lesz a hetedik napon... lesz kétszerese annak, amit naponként szednek.” (2Mózes 16:1-6.)

Az égi kenyér negyven éven át hullott nap mint nap az égből a zsidók számára. Mindenkinek egyformán jutott belőle, akármennyit is szedtek;

„Nem egyedül kenyérrel él az ember, hanem mindazzal,
ami létrejön az Örökkévaló parancsára” (5Mózes 8:3.)

„LECHEM ONI” – A NYOMORÚSÁG KENYERE

Közismert történet, hogy a zsidók olyan sietve hagyták el a kivonulás éjszakáján Egyiptomot, hogy a tésztának nem volt ideje megkenni – ennek emlékére esszük peszáchkor a kovásztalan kenyeret, a mácát, vagy jiddis szóval maceszt. Bár minden macesz két összetevőből, lisztből és vízből áll, többféle módon (kézzel, vagy géppel) készülhet, és a kósersága is többféle lehet (egyszerű, vagy szigorúbb felügyelet alatt készült). A liszt fajtájától

ha pedig megpróbáltak eltenni belőle másnapra, az megférgesedett. Pénteken dupla adag manna hullott, hogy szombatra is legyen belőle.

A SZOMBATI KALÁCS

Amikor áldott emléké bölcseink megfogalmazták a szombati előírásokat, többek közt azt is előírták, hogy a három szombati étkezés alkalmával a dupla adag manna emlékére két-két kalács kerüljön az asztalra: ez a barchesz, az ünnepi lakomák alapját, az ünnepnapot megszentelő *kidus* egyik fontos eleme (a bor mellett). A háláchá szerint ha valakinek nincs pénze borra és barcheszre, akkor elhagyhatja a bort, és a barchesz fölött kell elmondania a *kidust*. A barcheszek jelképezik a szombattal kapcsolatos két alapvető parancsolatot is: *sámor vezáchor* – őrizd meg a szombatot és emlékezz meg róla.

A világ legnagyobb részén *chálá* a neve ennek az ünnepi kenyér-féleségnek. Magyarországon azonban a nyugati-jiddis nyelv szavát, a bárcheszt használják: a IX-X. században, a Rajna-menti német lakosság hitt a Barchte nevű, fiatal, szőke, fonott hajú folyótündérben. Az asszonyok az ő hajának mintájára készítették fonott kalácsaikat, amit *Barchte's Haar*-nak (Barchte haja) nevezték. A környékbeli zsidók valószínűleg ezektől az asszonyoktól vették át a fonott kalács receptjét és formáját, valamint a nevét is. Az átvételt minden bizonnyal segítette, hogy a szó nagyon hasonlít a „bróchesz” (héberül *brácho*) kifejezésre, mely annyit tesz: „áldások”.

LECHEM HÁPÁNIM

A szombati kalács a jeruzsálemi Szentélyben állandó áldozatként szolgáló lechem hápánimra, vagyis színkenyérre is emlékeztet. Ez tizenkét darab, vastag, puha kovásztalan kenyér volt, melyeket a Szentélyben álló, aranyból készült asztalon helyeztek el. Csodálatos tulajdonsággal bírtak: egy egész héten át frissek maradtak. A kohénok hetente egyszer cserélték ki a kenyereket, és akkor fogyasztották el azokat; a magyarázók szerint ugyanolyan frissek, és melegek voltak egy hét után, mint amikor az asztalra kerültek egyenesen a kemencéből.

1230 és 1660 gramm között áldás nélkül, 1660 grammnál több liszt felhasználása esetén áldással kell chálát venni. A leválasztott darab tészta a háláchá szerint fogyasztásra nem alkalmas, ezért meg kell semmisítenünk. Ez két módon lehetséges, vagy ehetetlenné égetjük a sütőben (becsomagolva, nehogy bármi más étellel, vagy a sütő bármely részével érintkezzen), vagy dupla csomagolásban kidobjuk. Ha a tészta folyékony, pl. süteményeknél, akkor az elkészült ételből kell levenni a chálát.

A chálá levétele egyike az asszonyok három különleges micvájának, melyeken a zsidó családi élet nyugszik (ha férfi készíti a tésztát, ő is leválaszthatja a chálát). Ezek sorban: *chálá*, *nidá* (a házasság tisztasága), valamint *hádlákát nérot* (szombati és ünnepi gyertyagyújtás). Amikor

OLAJBOGYÓS-HAGYMÁS KENYÉR VAGY ZSÖMLÉK

párve, tojásmentes

Hozzávalók: 6 pohár teljes kiőrlésű liszt (lehet fehér is); 1 kocka élesztő; másfél pohár víz; 5 ek. olívaolaj; 2 kk. élesztő; egy csésze lecsöpögtetett és felaprított konzerv olajbogyó (ízlés szerint fekete, vagy zöld); egy finomra vágott hagyma (ízlés szerint vörös, vagy lila); 2 ek. szeszamag; 1-1 kk. szárított oregano és bazsalikom

Elkészítés: A hozzávalókat sorban tálba tesszük, összegyúrjuk, és alaposan megdagasztjuk. Lágy, rugalmas tésztát kell kapnunk. Szükség esetén adjunk még lisztet a tésztához. Kiolajozott tálban, letakarva egy órán át kelesztjük, átgyúrjuk, majd egy újabb félórányi kelesztés után két részre osztjuk a tésztát. Egy-egy kerek, vagy hosszúkas cipót formálunk belőlük, a cipókat késsel néhányszor bevágjuk, és újabb félórányi kelesztés után, 180 fokon 35-40 perc alatt megsütjük a kenyereket. Szeletelés előtt hagyjuk kissé kihűlni. Cipók helyett zsömléket is formázhatunk, ezeket elég mintegy 15-20 percen át sütni.

A bárcheszeket áldásmondás előtt kissé bevágjuk szombaton. Egyes magyarázatok szerint így mind a hat szombati kalácsot két részre osztjuk, ezzel is emlékezve a Szentélyre és a tizenkét színkenyérre. Vannak olyan, kabbalisztikus hagyományokat követő zsidó közösségek, ahol minden ünnepi étkezésnél tizenkét kis kalács kerül az asztalra.

CHÁLÁ

Még egy kapcsolat van a Szentély és a bárchesz között, ez pedig a chálá – a szó egyaránt jelenthet ünnepi kalácsot és tésztaáldozatot is: az elkészített tésztából levett kis darab, melyet a Szentély fennállása idejében a kohénoknak (a Szentélyben szolgáló papoknak) juttattak. Ez az egyetlen olyan áldozat, melynek fizikai emlékeztetője van ma is, amikor már nem áll a Szentély.

Akkor vagyunk kötelesek a chálá levételére, ha a fent említett ötféle gabona valamelyikéből, illetve azok kombinációjából készült lisztet használunk. 1230 gramm liszt felhasználásáig nem kell chálát venni,

e micvák bármelyikét végrehajtjuk, az a pillanat *ét rácon* – különlegesen alkalmas idő kéréseink, imáink elmondására, ilyenkor összekötjük a földi, fizikai valóságot Istennel, elismerjük, hogy Ő az, aki a világot teremtette és fenntartja.

Így teljesül be a *Dvárím* könyvének címében idézett mondata: „Nem egyedül kenyérrel él az ember, hanem mindazzal, ami létrejön az Örökkévaló parancsára” – a kenyér táplálkozásunk alapja, de csak a fent említett cselekedetek által szentelődik meg, emelkedik magasabb szintre, és válik képessé arra, hogy ne csak a testünket, hanem a lelkünket is táplálja.

1945: TEMETNI JÖTTEK

Az Alföldön vagyunk közvetlenül a háború után, 1945 nyarán. Új korszak, új nap. Szentesi István jegyző (Rudolf Péter) reggeli borotválkozását végzi. Ő az a fajta ember, aki mindig „megoldja okosba”, ügyeskedik, kiszolgálja a hatalmat, értékrendjét úgy változtatja, mint más a fehéreneműjét, erkölcsi gátlásai nincsenek, talán nem is voltak soha. Ma nagy eseményre készül, a fia házasodik. A Szántó T. Gábor novellája alapján készült film ennek a napnak a történetét követi végig, és ahogy a borotválkozással egy időben befut a reggeli vonat, tudjuk, hogy semmi sem úgy alakul majd, ahogy a jegyző eltervezte. ÓNODY-MOLNÁR DÓRA ÍRÁSA

A vonatról két zsidó száll le. Különös rakománnyal érkeznek, két ládával, amelyekbe nem tudni, mit csomagoltak, de nagyon óvatosan bánnak velük. A faluban hamar híre megy a jövevényeknek... Elindul a találgatás, miért jöttek, mit akartak, mit rejtegetnek a ládákbán. Ragályi Elemér gyönyörű képei árnyalatáról árnyalatra mutatják be, hogyan telepedik rá a közösségre a feszültség, amint a két zsidó elindul gyalog a falu felé. Az esküvői készülődés közben megcsillan az ünnepi asztalra kitett ezüst eszcálg, amiről hamar kiderül, hogy lopott holmi. Az elhurcolt, aztán meggyilkolt zsidók vagyonát széthordták a falubeliek. Az ügyesebbeknek nem csak az eszcálg jutott, Szentesi István például azt a drogériát szerezte meg, amely deportált barátjéé volt.

Közben a két ismeretlen kalapos zsidó rendületlenül közelít a falu felé a nyári forróságban. Mit akarnak? Miért jöttek vissza? Csak nem a drogériát akarják elvenni, amit éppen a jegyző fia rendezget a közelgő újraindítás előtt? Vagy az eszcálg kell nekik? Az esküvői készülődés izgalmát fokozatosan felváltja a ijedség, a nézők számára egyenként derül ki a násznép tagjairól, hogy melyikük mit tett néhány hónappal korábban, amikor a helyi zsidóság eltűnt. Feltárul a múlt: emitt a pap, aki a keresztény egyházak cinkos hallgatását szimbolizálja a szörnyű bűnök elkövetésének idején. Amott a dörzsölt, sokat tapasztalt parasztasszony, aki beköltözik az egyik elhurcolt család házába, hiszen „az neki jár”, az ingatlant amúgy is „kiutalták neki” a háborús szolgálataiért. Papírja van róla.

Megtudjuk azt is, hogy a drogéria tulajdonosát azután vitték el a csendőrök, hogy a jegyző megíratott egy levelet egy alkoholista, kicsit együgyű falubelivel. A Szarvas József által tökéletes színészi játékkal hozott figura az egyetlen a településen, akiből a zsidók megjelenése nem háritást, tagadást és hazugságot vált ki, hanem büntudatot. Miután sikertelenül próbálkozik, hogy a többieket rábírja a bűnökkel való szembenézésre, sodródik az egyre fájdalmasabb felismerés felé:

NÉVJEGY

ÓNODY-MOLNÁR DÓRA

- FOGLALKOZÁSA:
újságíró,
a 168 óra munkatársa
- CSALÁD:
házas, férjével
2 gyermeket nevel.

itt senki sem bánt meg semmit. Hiába hajtogatja a jegyzőnek: „vissza kell adni mindent”, magára marad a gyötrődéssel. A film egyik legmellbevágóbb jelenete is a Szarvas József által megformált figurához kötődik: a kétségbeesésében az alkoholba menekülő (mert Kelet-Európában a kocsmák a problémák megoldásának szinte egyetlen színtere) ember elmegy a templomba, hogy gyónhasson végre. De a pap elhajtja a szerencsétlen embert azzal, hogy ne merészeljen isten házába ittasan belépni, mert az bűn. Nagyobb, mint a falu zsidóságának kifosztása. Néhány jelenettel később a szerencsétlen a lopott ház udvarán felakasztja magát.

A zsidók beérnek a faluba. Az egyre idegesebb nép már alig gondol az esküvőre, a szoborarccal az utcákon vonuló vádló alakok után erednek. A két fekete ruhás, kalapos férfi a falu határában érik meg céljához: a

zsinagóga kertjében pakolják le a faládákat, amelyekből személyes holmik kerülnek elő: egy kisbaba félcipője, egy gyermek játékvonata, néhány ruhadarab, imasálak. A lincselésre készülő tömeg az elhagyatott zsinagóga kerítésének rácsai között pillantja meg, hogy a zsidók nem bosszút állni, nem a vagyonaikat visszaszerezni, hanem temetni jöttek. Temetni azt, ami szeretteik után

ágában sem bármit is visszaadni. Ebben a hatóságok sem segítettek. Mindeközben éppen azokban az alföldi falvakban, ahol Török filmje is játszódik, pogromokra is sor került. Hogy mennyire nem szólalt meg a lelkiismeret hangja, jól mutatja Andy Grove története is. A tavaly márciusban elhunyt IT-guru, a világ legnagyobb számítástechnikai vállalata, az Intel egyik alapítója

„Amikor a vonatra felszállnak, maguk mögött hagyják a felzaklatott falut, melynek tagjai már túl vannak a maguk temetésén: ők a múltat és a bűneiket ásták el”

maradt. És ahogy érkeztek, úgy el is mennek, csendben, szoborarcú. Amikor a vonatra felszállnak, maguk mögött hagyják a felzaklatott falut, melynek tagjai már túl vannak a maguk temetésén: ők a múltat és a bűneiket ásták el.

A mindössze néhány óra történetét felölelő film megmutatja, hogy a túlélő zsidók visszatérése milyen érzelmeket váltott ki. Az esküvő elmaradt: nem csak azért, mert az ifjú ara mást szeret és a házasság csak kényszerű parti lett volna, hanem mert az apja bűneivel a fiú is a zsidók felbukkanása miatti riadalom miatt szembesült. Ekkor áll össze a fejében a kép, hogy a drogériához, amelyet át kellett volna vennie, mások vére tapad.

Mire a délutáni vonattal a zsidók elmennek, a falu közössége szétesik. Nézem Török Ferenc filmjét, Ragályi Elemér hatásos képeit, Rudolf Péter zseniális játékát, és arra gondolok, olyan, mintha a Bűn és bűnhődés sajátos változatát látnám. Bizonyos értelemben egy idealizált világot: ahol a bűnösök így vagy úgy, de megbűnhődnek. Öngyilkosok lesznek, elhagyja őket a gyerekük, drogba menekülnek (a jegyző felesége), kiüresedett élet, lelkiismeret-furdalással megterhelt magány a büntetésük. Nos, ez nagyon távol áll a történelmi valóságtól.

Számos magyarországi zsidó számolt be arról, hogy amikor hazaértek a haláltáborokból, nem csak azzal szembesültek, hogy elfoglalták házaikat, ellopták ingóságait, hanem azzal is, hogy senkinek sem volt esze

Gróf Andrásnéként született Magyarországon 1936-ban. Túlélve a holokausztot az 1956-os forradalom után emigrált az Egyesült Államokba. Andy Grove amint átért az óceán túlsópartjára, többé nem szólalt meg magyarul. „Mert egyike volt annak a milliónyi magyar származású zsidónak, akinek egész családját kiirtotta a fasizmus. Az ötvenes évek elején még megpróbált felejteni, feldolgozni magában a tragédiát. Erről csak egyszer mesélt egy amerikai barátjának: nem tudta megbocsátani egykori szomszédjainak, hogy széthordták szülei bútorait; hogy szembetalálkozott az utcán halott édesanyja ruhájával egy korábbi szomszédaszonyon; hogy találkozott azzal a vidáman röhögcsélő csendőrrel, aki egykor rájuk zárta a vagon ajtaját. Nem tudott nekik – nekünk – megbocsátani” – írta Grove nekrológiájában Somfai Péter.

Török filmje inkább azt mutatja meg, hogy milyen dráma-knak kellett volna megtörténniük, mint azt, hogy mi történt ténylegesen. A vidéki zsidóság elárulása és kifosztása úgy tűnt a múlt ködében, mintha soha nem került volna rá sor.

Ha folytatódna a történet, végignézhethetnénk, ahogy a filmbéli jegyző gond nélkül lényegül át a kommunista diktatúra párttitkárává, ekkor a kulákoknak, rendszeridegeneknek megbélyegzett honfitársait jelentené fel, fosztaná ki. A vele összejátszó csendőrből a kommunista diktatúra rendőre lenne, csak a drogériát veszté el végleg, azt ugyanis államosítanák.

ZSIDÓ FOGALMAK

KÉSZÍTETTE: JAKAB ZSOLT

Fejtsd meg a rejtvény fő soraiban elrejtett 20 zsidó fogalmat és nyerjen értékes könyveket valamint egyéves *Egység* magazin-előfizetést!

Beküldési határidő: 2017. június 30. Cím: rejtveny@zsido.com.

Az előző számban megjelent rejtvény megfejtése: **Omerszámlálás**

Nyertesünk: FÜLÖP JÁNOS

REJTVÉNY HATÁRIDŐ	REJTVÉNY HATÁRIDŐ	REJTVÉNY HATÁRIDŐ	REJTVÉNY HATÁRIDŐ	REJTVÉNY HATÁRIDŐ	REJTVÉNY HATÁRIDŐ	REJTVÉNY HATÁRIDŐ	REJTVÉNY HATÁRIDŐ	REJTVÉNY HATÁRIDŐ	REJTVÉNY HATÁRIDŐ	REJTVÉNY HATÁRIDŐ	REJTVÉNY HATÁRIDŐ	REJTVÉNY HATÁRIDŐ	REJTVÉNY HATÁRIDŐ
1. A Tóra és az imakönyv Emlékezés Napja, Jom HáZikaron és Sófárfúvás Napja, Jom T'ruá néven említi ezt a napot.	2. Olajbogyó, angolul.	3. Autóindító eszköz.	4. Feltéve.	5. Noha, holott.	6. Lárva.	7. A 20. század elején élt neológ főrabbi (Mór, 1890-?).	8. Átfogó, röviden.	9. Kiloliter, röviden.	10. A Finn-öböl partján élő, finnugor nyelvet beszélő, a nyelvcsoporthoz tartozó néptörzsek.	11. Direktör.	12. Santo ...; portugál város.	13. Spanyol-zsidó nyelv.	16. Váltott evezőlapát.
14. Ország.	15. Kózzettan.	17. Nigériai város és önkormányzat.	18. Szigetvár városrésze.	20. Mezőkövesd-közei falu.	21. 100 esztendőből álló, 100 esztendőre terjedő időszak.	23. Francia sziget.	25. Becézett Zsigmond.	26. Lemorzsolódás.	27. Kutya.	28. Vasúti kocsi.	30. Zloty, röviden.	31. A régi kályha sütője, népiesen.	33. Becézett Salamon.
34. Gyík, népiesen.	36. Időre beoszt.	38. Magyar családnév.	40. Becézett Ede.	41. Indulóérték.	43. Magyar város.	45. Relatív, röviden.	46. Római 550-es.	47. Jólelkű, melegsívű.	48. ABC-kezdő.	49. Guatemalai falu.	51. Helyhatározó.	52. A nanogram jele.	53. ... Jisráél; a Halljad Izrael kezdetű ima címe héberül.
54. Cseh penész elleni szer márkája.	56. A héber ABC betűje, számértéke 80.	57. A zsinagógai év 11. hónapja, a zsidó naptár egyik téli hónapja (kb. január-február).	58. Római 1100-as.	60. Becézett Ede.	61. Félrehúzó.	63. Kopula.	66. Ősmagyar családnév, amely arra vall, hogy	68. Hetiszakasz, mely Mózes 2. könyve 10. fejezetének elejétől a 13. fejezet 16. verséig terjedő részt foglalja magában.	70. Q!	71. A bibliai frigsátor.	72. A héber ABC betűje, számértéke 8.	73. „Profán”: ellentéte a „kodes”-nak („szent”).	74. A bibliai frigsátor.

Vízszintes: 1. A Tóra és az imakönyv Emlékezés Napja, Jom HáZikaron és Sófárfúvás Napja, Jom T'ruá néven említi ezt a napot. 9. Kártya, cetli, az a kívánságcedula, amit a chaszidok, a rebbejüknek tett látogatáskor átnyújtanak neki. 14. Ország. 15. Kózzettan. 17. Nigériai város és önkormányzat. 18. Szigetvár városrésze. 20. Mezőkövesd-közei falu. 21. 100 esztendőből álló, 100 esztendőre terjedő időszak. 23. Francia sziget. 25. Becézett Zsigmond. 26. Lemorzsolódás. 27. Kutya. 28. Vasúti kocsi. 30. Zloty, röviden. 31. A régi kályha sütője, népiesen. 33. Becézett Salamon. 34.

Gyík, népiesen. 36. Időre beoszt. 38. Magyar családnév. 40. Becézett Ede. 41. Indulóérték. 43. Magyar város. 45. Relatív, röviden. 46. Római 550-es. 47. Jólelkű, melegsívű. 48. ABC-kezdő. 49. Guatemalai falu. 51. Helyhatározó. 52. A nanogram jele. 53. ... Jisráél; a Halljad Izrael kezdetű ima címe héberül. 54. Cseh penész elleni szer márkája. 56. A héber ABC betűje, számértéke 80. 57. A zsinagógai év 11. hónapja, a zsidó naptár egyik téli hónapja (kb. január-február). 58. Római 1100-as. 60. Becézett Ede. 61. Félrehúzó. 63. Kopula. 66. Ősmagyar családnév, amely arra vall, hogy

viselőik a honfoglaló magyarokkal bejött zsidók leszármazottjai voltak (régibbi helyesírással). 68. A Jób könyvében leírt óriási vízi állat. 69. Ókori Balkán terület lakója volt. 71. A bibliai frigsátor. 72. A héber ABC betűje, számértéke 8. 73. „Profán”: ellentéte a „kodes”-nak („szent”).

Függőleges: 1. Kora áskénáz zsidóságának nagy egyénisége és döntvényhozója (961-1028). 2. Olajbogyó, angolul. 3. Autóindító eszköz. 4. Feltéve. 5. Noha, holott. 6. Lárva. 7. A 20. század elején élt neológ főrabbi (Mór, 1890-?). Főműve: *A Vulgata viszonya az Agadához és Targumhoz*. 8. Átfogó, röviden. 9. Kiloliter, röviden. 10. A Finn-öböl partján élő, finnugor nyelvet beszélő, a nyelvcsoporthoz tartozó néptörzsek. 11. Direktör. 12. Santo ...; portugál város. 13. Spanyol-zsidó nyelv. 16. Váltott evezőlapát. 19. Ezzel, evvel. 22. Orosz teherautó-márka. 24. Az első nő. 29. A mélybe. 32. Angolna, angolul. 33. Mennyiséget kifejező szó. 35. Eszme. 37. Máj váladéka. 39. Galilea és Júdea között fekvő történelmi régió lakója (névvaltozással). 42. Költői napszak. 44. Tudás. 46. Ékköves fejdísz. 50. A jégen a vonókat fejszével kijelöli, tájszóval. 51. Gól nélküli döntetlen! 53. A Sievert jele. 55. Pázsitfűféle gyomnövény. 56. Szegény idegenek szombati ellátása (más szóval). 57. Az ön vegyjele. 59. Prága lakója. 61. Az exagramm jele. 62. Román. 64. Házasság, németül. 65. 439 m-es német hegygerinc. 66. Mino mellékfolyója. 67. Törvény, döntés. 68. Hetiszakasz, mely Mózes 2. könyve 10. fejezetének elejétől a 13. fejezet 16. verséig terjedő részt foglalja magában. 70. Q!

Tartalmasan szeretné eltölteni nyugdíjas éveit?

Igényesen kialakított, az önálló életvitelt támogató környezettel várjuk azokat az időseket, akik a biztonság mellett fontosnak tartják a nyugdíjas évek teljes értékű megélését a háztartási munkák terhe nélkül.

Intézményeink

- elérhető árakat,
- zöldövezeti elhelyezkedést Budapesten és Törökbálinton,
- önálló, akadálymentesített apartmanokat,
- uszodai és gyógytorna szolgáltatásokat,
- intézményi programlehetőségek széles skáláját,
- intézményen kívüli szervezett szabadidős elfoglaltságokat,
- magas szintű egészségügyi és gondozási szolgáltatásokat,
- intézményi orvosi és rendszeres szakorvosi ellátást biztosítanak nyugdíjas korú lakóiknak.

Jöjjön, nézzen be hozzánk!

Várjuk jelentkezését:

06 1 510 00 17

www.olajagotthonok.hu

OLAJÁG
OTTHONOK

Legyen a mi otthonunk az Ön otthona!

Idősothton? – Egy új életforma kezdete!

Napjainkban a nyugdíjasok nagy része szeretné az előtte álló évek minden napját úgy tölteni, ahogy azt a munkával, háztartásvezetéssel, családfenntartással zajló időszakban eltervezte. Kiélvezni a szabadságot, megőrizni a függetlenséget, kedvtelésből választani tevékenységet, több időt fordítani hobbi-ra, pihenésre. Egyedül lenni, ha ahhoz van kedve vagy éppen társaságban – a mindennapok terhe nélkül.

Hogyan is telnek egy gondtalan nyugdíjas napjai az idősothtonban?

Ébredés után – melyet nem az ébresztőóra sűrgat – szabadon dönt, hogy úszással vagy reggelivel induljon a napja. Délelőtt tartalmasan tölti az idejét – kirándulni, sétálni megy, kertészkedik, érdeklődési körének megfelelően talál társakat, akikkel kártyázik, sakkozik, kézimunkázik vagy éppen nosztalgiazik. Délidőben elé teszik az általa választott ételt, majd kis pihenés után ismét várják a programok – színház, koncert vagy éppen érkezik a család. A vacsora elköltése után ismét találhat közösségi programokat vagy visszavonulhat otthonos lakrészébe, olvasgat, filmet néz, online tartja a kapcsolatot szeretteivel, majd nyugovóra tér.

Az otthonok kínálata ma már sok esetben leginkább a szállodai ellátás kényelméhez hasonlít, ugyanakkor az életkor emelkedése okozta egészségügyi változásokra egyéni egészségügyi és gondozási szolgáltatás-

csomagokkal ad választ. Egészségmegőrzésre, az aktív élet fenntartását támogató programokra és az időskori betegségek szűrésére kiemelt hangsúlyt fektetnek az intézmények. A biztonságérzetet a napi 24 órás egészségügyi felügyelet és a rendszeres orvosi, szakorvosi jelenlét mellett őrző-védő szolgálat is növeli.

Az Olajág Otthonokban – mely az egyik legnagyobb magán idősothtonhálózat – elérhető áron találnak igazi otthonot, közösséget, élményekben gazdag életet a lakók a mindennapi terhek – főzés, mosás, takarítás, hivataltali ügyek intézése – nélkül.

„Arra kérjük az érdeklődőket, jöjjenek el, nézzenek körül személyesen is nálunk!” – invitál mindenkit dr. Szirmai Viktor főigazgató. A jelentkezéseket a **06 1 510 00 17-es** telefonszámon várják. További információ a **www.olajagotthonok.hu** honlapon.

OPEN

SÁBESZ MÁDON

A csodarabbik nyomában

Mád, 2017. június 30.–július 2.

PROGRAMOK

SZOMBATFOGADÁS ➤ KÖZÖS IMA ➤ SZEMINÁRIUMOK ➤ SÓLET KÓSTOLÁS
KÖZÖS BÁRHESZSÜTÉS ➤ KÓSER SÉTA ➤ CSALÁDI ÉS GYEREKPROGRAMOK
TÁRSASJÁTÉK ➤ TOKAJ-HEGYALJA FELFEDEZÉSE: ELŐADÁSOK ÉS SÉTÁK
KÓSER BOR- ÉS PÁLINKAKÓSTOLO

www.csodarabbikutja.hu

www.facebook.com/csodarabbikutja

csodarabbikutja@gmail.com

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.szecsenyiterv.gov.hu
06 40 638 638

Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség
1052 Budapest, Károly körút 20.
Telefon és fax: (36-1) 268-0183
E-mail: info@zsido.com

JUDAIZMUS GYORSTALPALÓ

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK SZABADEGYETEMÉNEK NYÁRI SZEMESZTERE

2017. augusztus 20. – szeptember 1.

Ismerkedj meg jobban a zsidó
hagyományokkal és sajátítsd el
a héber olvasás alapjait!

Főbb témáink:

Biblia és Talmud
Háláchá – Zsidó jog
Kabbala
Antisemitizmus
Zsidó naptár és ünnepek
Kóser étkezés
Házasság

Helyszín: Keren Or Központ,
1052. Budapest, Károly krt. 20.

Részvételi díj: 8000 Ft/fő,
a tankönyv ára: 3500 Ft

Jelentkezés és további információ:
061 268 0183 | posta@zsido.com
www.zstsz.hu